

Geliş Tarihi: 6 Mart 2025
Kabul Tarihi: 20 Ağustos 2025

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXV/51 (2025 Güz/Autumn), ss. 1195-1240.

DOI: 10.18244/ctad.1652957

Araştırma Makalesi / Research Article

ZEYTİNİN BİLİMSEL YOLCULUĞU: BORNOVA ZEYTİNCİLİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ VE ÜLKE EKONOMİSİNE KATKILARI (1937–1980)*

Nurullah KIRKPINAR**

Öz

Bugün, Anadolu coğrafyası denildiğinde ilk akla gelen unsurlardan biri zeytinciliktir. Zeytin ve zeytincilik sektörü, tarihsel süreç içerisinde bölge topluluklarını zeytinyağı ve sabun üretimi ile tüketimi bağlamında bir taraftan ziraattan sanayiye, diğer taraftan da kırsal alandan kentsel merkezlere bağlayan aktör olmuştur. Yoksulun geçim, girişimcinin ise kâr kaynağı olarak gelişim göstermiştir. Bu noktada Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk tarımı içerisinde zeytinciliğe büyük bir önem verilmiş ve yeni zeytinliklerin kurulumuna yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Zeytincilik alanında bilimsel araştırmaların yürütülmesi amacıyla Atatürk Dönemi'nde İtalya'dan uzmanlar davet edilmiş ve yurtdışına öğrenciler gönderilmiştir. Ülke genelinde belirlenen yerleşim bölgelerinde yeni zeytin alanları oluşturulmuş ve yabancı zeytinler aşılanmıştır. 1934 yılında Türkiye'de 26 milyon adet olan zeytin ağacı sayısı, Bornova Zeytincilik Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği çalışmalar neticesinde 1950 yılında 30 milyona çıkmıştır. 1951–1960 yılları arasında zeytin ağacı sayısı 55 milyona yükselmiştir. Planlı kalkınma döneminde verilen yatırımlar sayesinde 1964 yılında yaklaşık 2 milyon zeytin aşılanarak halka dağıtılmış ve 1969 yılı itibarıyla zeytin ağaçlarının toplam sayısı 74 milyona ulaşmıştır. 1970–1980 yılları arasında Türkiye, yatırım eksikliği ile anılmasına rağmen zeytin ağaçlarının varlığı 81 milyona ulaşmıştır. Bu ve benzeri çabaların bir sonucu olarak, 1950'li yıllardan itibaren Türkiye zeytin ve zeytinyağı ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir.

Bu makale, zeytinciliği mercek altına alarak coğrafya ve toplumları bu denli etkileyen bir ürünün Türkiye'deki ilk ve tek zeytincilik araştırma kurumu örneğinden yola çıkılarak, Türkiye'deki bilimsel yolculuğunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bahçe Bitkileri, Zeytincilik, Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, Türk Ekonomisi.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, İzmir-Türkiye,

(e.posta: nurullahkirkpinar@hotmail.com), (ORCID: 0000-0002-6540-9822).

**THE SCIENTIFIC JOURNEY OF THE OLIVE:
BORNOVA OLIVE RESEARCH INSTITUTE
AND ITS CONTRIBUTION TO THE NATIONAL ECONOMY
(1937–1980)**

Abstract

Today, one of the first elements that comes to mind when the Anatolia geography is mentioned is olive cultivation. In the historical process, the olive and olive growing sector has been the actor linking the communities of the region from agriculture to industry on the one hand and from rural areas to urban centres on the other in the context of olive oil and soap production and consumption. It has developed as a source of livelihood for the poor and profit for the entrepreneur. At this point, olive cultivation has been given great importance in Turkish agriculture since the first years of the Republic and various studies have been carried out for the establishment of new olive groves. In order to carry out scientific research in the field of olive cultivation, experts were invited from Italy and students were sent abroad during the Atatürk Period. New olive areas were established in settlements across the country and wild olives were grafted. In 1934, the number of olive trees in Türkiye increased from 26 million to 30 million in 1950 as a result of the work carried out by the Bornova Olive Institute. Between 1951 and 1960, the number of olive trees increased to 55 million. Thanks to the investments made during the planned development period, approximately 2 million olives were grafted and distributed to the public in 1964 and the total number of olive trees reached 74 million by 1969. Between 1970 and 1980, although Türkiye was characterised by a lack of investment, the number of olive trees reached 81 million. As a result of these and similar efforts, Türkiye has become an olive and olive oil exporting country since the 1950s.

This article examines the scientific journey of a product that has such an impact on geography and societies by focusing on olive cultivation, starting from the example of the first and only olive research institution in Türkiye.

Keywords: *Horticulture, Olive Growing, Bornova Olive Research Institute, Turkish Economy.*

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren değişen toprak ve emek kültürü, Türkiye'de üretim ve tüketim ilişkilerinin yeniden yapılanmasını sağlamıştır. 1929 Dünya İktisadi Buhranının ardından, tarımsal üretim faaliyetlerinin küresel ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek bir seviyeye ulaşması ve ürünlerde belirgin bir standardizasyon sağlanması, kentlerdeki çiftçileri daha fazla kâr elde edecekleri ürünleri yetiştirmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda, tarım politikalarına yön veren bürokratlar, toprağın tarımsal faaliyetlerde ana sermaye olduğunu göz önünde bulundurarak, hangi topraklarda ne tür tarımsal üretim yapılacağı hususunda daha dikkatli olmaya başlamışlardır. Bu çerçevede, ziraat alanındaki kurumsallaşmaların destek, teşvik ve özverili çabalarıyla uyumlu, bilimsel referanslara dayanan bir üretim kültürü benimsenmiştir. Böylece araştırma–geliştirme kurumlarında yapılan analizler sonucunda topraktan daha fazla yararlanma ve farklı ürünlerin yetiştirilmesi imkânını sağlayan başka rotasyon şekillerine kadar toprak kültürüyle, hızla değişen ticaret düzenine eklenmeye çalışılmıştır. Değişen toprak kültürü ve tarımın modernizasyonunu sağlamak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar, ilk yıllardan itibaren tarım sektöründe makineleşme ile birlikte kurumsallaşma sürecine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu süreç, yer yer durağanlık gösteren ve düşük verimlilikteki tarımsal üretim yapısının iyileştirilmesine yönelik önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu iyileştirici etkiler neticesinde, ihraç ürünleri aracılığıyla sermaye birikimi sağlanması hedeflenmiş ve ziraat, özellikle yüksek kârlı zeytin ve zeytinyağı üretimi ile ticaretine büyük önem atfedilerek Türkiye'de zeytincilik seferberliği başlatılmıştır.¹

Bu aşamada, bahçe bitkileri alanındaki ıslah, araştırma–geliştirme ve deneme faaliyetleri dikkate alınmış ve bu alana yönelik çalışmalara gerekli önem verilmiştir. Bahçe bitkileri tarımı temelde bağcılık, meyvecilik, zeytincilik, çaycılık ve sebzecilik gibi alanları kapsamaktadır. Bu sahadaki araştırma–geliştirme, ıslah–deneme ve üretim faaliyetlerinin etkin bir şekilde örgütlenebilmesi ve elde edilen sonuçların pratiğe aktarılabilmesi maksadıyla “numune veya koleksiyon bahçeleri”, “fidanlık” ile “meyvecilik, bağcılık ve zeytincilik” istasyonlarından oluşan bir ağ sisteminin kurulmasına karar verilmiştir. Kurumsal gelişmeler, iki farklı düzeyde; merkezi ve il yönetimleri çerçevesinde ilerleme göstermiştir. Merkezi idaredeki kurumlar ve faaliyetler Tarım Bakanlığı tarafından yürütülürken, diğer kurumsal yapılar il özel idare birimleri aracılığıyla yönetilmiş ve ülke tarımına önemli katkılarda

1 Nurullah Kırkpınar, “Bereketli Topraklarda “Üretmek” ve “Paylaşmak”: İzmir’de Zeytin-Zeytinyağı Üretimi İle Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1938)”, *Şehir, Kültür ve Medeniyet: Çaka Bey’den Günümüze İzmir*, cilt II, 1. bs., (İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, 2022), 732.

bulunmuştur. Ayrıca, meyvecilik ve bağcılık konularıyla karşılaştırıldığında, zeytincilik alanındaki araştırma, ıslah ve deneme faaliyetleri tek bir merkezde toplanmış ve bu alanda kayda değer gelişmeler sağlanmıştır.²

Meyvecilik/bağcılık alanında, Atatürk Dönemi'nde kurumsallaşan bahçe bitkileri araştırma enstitü ve istasyonlarının sundukları araştırma–geliştirme hizmetleri, Türkiye meyveciliğine önemli katkılar sunmuş ve Türkiye'yi uluslararası alanda önemli bir konuma taşımıştır. Bu bağlamda 1930–1940 yıllarını kapsayan on yıllık dönem, bahçe kültürleri araştırmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle meyvecilik, bağcılık, zeytincilik ve zirai mücadele konularında faaliyet gösteren pek çok kuruluş bu süreçte kurulmuştur. 1950–1960 yılları arasında kurumsal yapılara yenileri eklenmiş, bilimsel araştırma ilkelerine dayalı üretim ağı gittikçe genişlemiştir. 1960–1970 yılları arasında ise bahçe kültürlerinin tüm disiplinlerini kapsayan çağdaş araştırma komplekslerinin inşasına başlanmıştır. İnceleme dönemi sürecince faaliyet gösteren bahçe bitkilerine dair araştırma kurumları, 1963 yılına kadar meyve genetik kaynakları açısından zengin potansiyele sahip olan Türkiye'de önemli çeşitleri ıslah yöntemleriyle elde etmiş ve bu türlerin ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla çaba sarf etmiştir. Ancak kurumlar tarafından gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar bölgesel ölçekte başarılı olmasına rağmen, kapsamı itibarıyla ulusal düzeyde yeterli etkiyi yaratmaktan uzakta kalmıştır.³

Ülke zeytinciliğini kalkındırma ve gelişme imkânları üzerine araştırmalar yapan ve bu konuda 1960'lara kadar tek kurumsal varlık olarak gelişim gösteren Zeytincilik Enstitüsü, Türkiye'de zeytinciliğin bilimsel olarak verimliliğini artırmaya yönelik önemli bir hamle olarak varlık göstermiştir. Bu cüretkâr hamle, araştırma bulgularının uygulamaya aktarılmasını kolaylaştırarak, geliştirilmiş çeşitlerin ve yetiştirme tekniklerinin halk arasında benimsenmesini hızlandırmıştır. Bu kurumsallaşma, bilgi ve kaynakların paylaşılmasını, yeniliklerin teşvik edilmesini ve zeytin ürünlerinin genel kalitesinin iyileştirilmesini teşvik etmiştir. Meyvecilik ve bağcılıkta geniş çaplı bir örgütsel yaklaşımın aksine, zeytin yetiştiriciliğinde ıslah, araştırma ve modernleşme çabaları tek bir merkezde toplanmıştır. Zeytinin bilimsel yolculuğu tek bir kurumsal yapı üzerinden halka sunulmuştur. Bu yoğun çaba, Türkiye'deki zeytin çeşitlerini ve yetiştirme yöntemlerini rasyonel olarak iyileştirmede kullanılmış ve birim alanda maksimum verim artışı sağlanmıştır.

2 Nurullah Kırkpınar, *Türkiye'de Zirai Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, 1. bs., (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2024), 48-51.

3 Kırkpınar, *Türkiye'de Zirai Eğitim*, 1015.

Enstitünün Kuruluşu ve Tarihçesi

Türkiye’de zeytincilik konusunda araştırmalar yapan en önemli kamu kurumlarından biri, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Zeytincilik Araştırma Enstitüsü’dür. 1960’lı yıllara kadar Türkiye’de zeytincilik konusunda ilk araştırma kurumu özelliğine sahip olan Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, 1937 senesinde “*Bornova Zeytincilik İstasyonu*” ismi ile İzmir/Bornova’da,⁴ günümüzdeki yerinde kurulmuştur.⁵ Bornova Tren İstasyonu yakınlarında bulunan enstitüye kara ve demir yolu ile ulaşım sağlanabilmektedir.⁶ Enstitü hem yerel hem de uluslararası düzeyde ülke zeytinciliğindeki gelişmelerde önemli roller üstlenmiştir. Kuruluş, zaman içerisinde çeşitli yapısal değişikliklere uğramış ve 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren araştırma faaliyetlerinin ağırlık kazandığı bir konuma erişmiştir. Bu alandaki tek resmi bilimsel kurum olarak öne çıkan enstitü, bugüne dek ülke zeytinciliğinin karşılaştığı çeşitli sorunlara çözümler üreten, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok önemli projeyi başarıyla gerçekleştiren öncü bir tarımsal kuruluş olarak gelişim göstermiştir.⁷

Kurum, 1945 yılında “*İzmir Bahçe Kültürleri Araştırma İstasyonu*” unvanını almış ve 1950 yılına değin çekirdekten zeytin fidanı yetiştirilmesine yönelik araştırmalar yürütmüştür. 1950 yılında Tarım Bakanlığı Zeytincilik Teşkilâtının her yönüyle kuruluşa bağlanması sonucunda, kurumun adı “*Zeytincilik Enstitüsü*” olarak değiştirilmiş ve mevcut imkânları doğrultusunda araştırma ve geliştirme çalışmalarına başlanmıştır. 1965–1970 yılları arasında enstitünün eğitim merkezi ve araştırma laboratuvarlarının kurulumu gerçekleştirilmiş; 1967–1968 yıllarında Kemalpaşa’da kamulaştırılan yaklaşık 550 dekarlık arazi, kuruma eklenerek kuruluşun imkânları genişletilmiştir. Tarım Bakanlığının 1971 yılındaki kararı ile “*Zeytincilik Araştırma Enstitüsü*” adını alan kurum, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO) arasında yapılan anlaşma çerçevesinde teknik

4 İzmir’in merkez ilçelerinden biri olan Bornova, Yamanlar dağının eteklerinde kurulmuştur. Yerleşimin doğusunda Yamanlar ve Kuzey doğusunda ise Manisa Dağı yer almaktadır. Bornova çayı, uzun yıllar ziraatı besleyen en önemli kaynak olmuştur. Yeşil bitki örtüsünün yanı sıra su kaynakları bakımından zengin bir yerleşim olan Bornova, geçmiş dönemlerden itibaren havası, suyu, bereketli toprakları ve bahçeleriyle ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında belirli bir nüfus yapısına sahip olan yerleşim, 1950 yılı sonrasında yıldan yıla katlanarak büyük bir artış göstermiştir. 2000 yılında 400.000 nüfusa sahip olan yerleşim; sanayi, tarım ve eğitim kurumlarının burada yoğunlaşması sebebiyle büyük bir değişime uğramış ve İzmir’in en gözde yerleşimlerinden biri haline gelmiştir. Bunda şüphesiz en etkili olan unsur, eğitim ve tarımsal araştırma kurumlarının varlığıdır. Bornova Ziraat Mektebi başta olmak üzere Ege Üniversitesi, Ziraî Mücadele Enstitüsü, Veteriner Kontrol Araştırma Enstitüsü ve Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, kentin gelişimini sürdüren en önemli aktörler olmuştur. Bkz. Hasan Mert, “Sosyal, Siyasal ve İktisadi Yönleriyle Bornova 1923-1981”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2002), 265-267.

5 “Zeytincilik Enstitüsü Açılıyor”, *Son Telgraf*, 28 Nisan 1937, 3.

6 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 19 (Ekim 1964): 13.

7 Kırkpınar, “İzmir’de Zeytin-Zeytinyağı Üretimi”, 737.

imkânlarını geliştirerek, araştırma ve eğitim faaliyetlerini gerçekleştirebilecek ileri bir düzeye ulaşmayı hedeflemiştir.⁸ 1937 senesinde çekirdekten fidan yetiştirme amacı ile kurumsallaşan Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, o günden bugüne gelene kadar teknik altyapısını sürekli geliştirmiş, aktif olarak zeytincilik alanında her türlü bilimsel araştırma ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.

Enstitünün çalışma alanı ve görevi, Türkiye zeytinciliğine dair entomolojik (böcek bilimi), fitopatolojik (bitki hastalığı) ve ekolojik (çevre) verilerin toplanması ve değerlendirilmesi, ülkenin çeşitli bölgelerinde zeytin yetiştirme mıntıklarının tespit edilmesi, bu yerleşimlerde yetiştirilen zeytin çeşitlerinin belirlenmesi, zeytin genetik varyetelerinin toplanması ve değerlendirilmesi gibi önemli konuları içermiştir. Bunun yanı sıra, laboratuvar ve altyapı olanaklarının geliştirilmesi, üreticilere çeşitli kurs ve konferanslar aracılığıyla eğitimlerin sunulması ve yayınların gerçekleştirilmesi de enstitünün temel faaliyetleri arasında yer almıştır. Ülke genelinde zeytin bahçelerinde tatbikatlar yaparak sertifikalı fidan üretimi gerçekleştirilmesi ve bu fidanların tanıtılması, ayrıca talep eden özel ve resmî kurumlar ile üreticilere damızlık materyali temin edilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar da kapsam dâhiline girmiştir.⁹

Bu amaçlar doğrultusunda 1937 yılında İzmir'in Bornova semtinde kurulmuş olan Bornova Zeytincilik Enstitüsü, köylü ve üreticilere iyi yetiştirilmiş zeytin fidanı temin etmek ve damızlık fidan dağıtımını yapmak gibi iki temel konuyu, kendisine öncelikli görev edinmiştir. Enstitü başlangıçta 150 dekarlık bir arazi üzerinde çalışmalara başlamış, daha sonra 1940 yılına kadar yapılan kamulaştırma sonucunda 192 dekarlık¹⁰ bir alana ulaşmıştır. Enstitünün ilk müdürü Nadir Uysal'dır.¹¹ İzmir'in en seçkin kuruluşlarından biri olan kurum, faaliyetlerine 1937 yılında Kâzım (Dirik) Paşa Çiftliği'nin bağ kulübesinde başlamıştır.¹² Kurum, İzmir merkezine 8 km, Bornova'ya ise 3 km mesafede yer almakta olup, İzmir/Bornova asfaltı üzerinde 150 dekarlık bir alan üzerine inşa edilmiştir. İstasyon arazileri, Sadrazam Kâmil Paşa'dan İzmir Valisi Kâzım Dirik'e devredilmiştir. Enstitü yerleşkesi, zeytin fidanı yetiştirmek amacıyla Kâzım Dirik'ten 1937 yılında satın alınmış olup, ilk fidanlığın tesis edilmesi görevi Zeytincilik Uzmanı Ferruh Barlas'a

8 Kırkpınar, *Türkiye'de Zirai Eğitim*, 612-613.

9 Kırkpınar, 613.

10 Döneme ait gazeteler, İstasyon için istimlak edilerek eklenen arazi miktarını 51 dekar olarak vermiştir. Bk. "Bornova'da Zeytincilik İstasyonu", 11 Aralık 1939, 2; Ancak İstasyon müdürü Nadir Uysal'ın belirttiği 192 dekarlık alan göz önüne alındığında bu miktarın 42 dekar olması muhtemeldir. Bkz. Nadir Uysal, "Cumhuriyetin Yirminci Yıl Dönümünde İzmir Zeytincilik İstasyonunun Durumu", *Ziraat Dergisi* IV, 44-45 (Eylül-Ekim 1943): 42.

11 Mevlüt Baysal, "Ziraat Müesseselerimizi Tanıyalım: İzmir-Bornova Zeytincilik İstasyonu", *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 26 (16 Ekim 1944): 36-38; Uysal, "Zeytincilik İstasyonu", 42; Aksu, "Zeytincilik Enstitüsü", 13.

12 "Türkiye Zeytinciliğinin Beyni", *Çiftlik*, 104 (Aralık 1968): 26.

tevdî edilmiştir.¹³ Ardından yerleşke ve arazileri büyütme amacıyla özel şahıslara ait bahçeler de kamulaştırılarak enstitüye eklenmiştir. Türkiye’de ilk kez çekirdekten zeytin fidanı yetiştirilmesi¹⁴ görevini üzerine alan enstitü, öncelikle arazilerin drenaj ve kurutma çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra kuruluşunun 4. senesinde yetiştirdiği zeytin fidanlarını bölge üreticilerine intikal ettirmiştir. Bu sırada Ferruh Barlas¹⁵ 1 yıl görev yaptıktan sonra Zeytincilik Teşkilâtındaki çalışmalarına dönmüş ve müdürlüğe Nadir Uysal¹⁶ tayin edilmiştir. Nadir Uysal, 1939–1949 yılları arasında kurumun müdürlük görevini yerine getirmiştir.¹⁷ 1938 yılında düzenlenen Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde Enstitü yerleşkesinin yapım masrafları için 4.000,

13 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 13.

14 “Çekirdekten Zeytin Yetiştiriliyor”, *Son Posta*, 18 Haziran 1935, 12.

15 Ferruh Barlas, 1905 yılında Aydın’da doğmuştur. İlk ve orta okulu Aydın’da, liseyi Muğla ve İzmir’de okumuştur. 1923 yılında Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisine girmiş ve 1927 yılında mezun olmuştur. İlk görev yeri İzmir Bornova Ziraat Mektebi Bahçıvanlık öğretmenliğidir. 1928 yılında 6 ay süreyle Manisa’daki Rasat İstasyonunda memurluk görevi yapmış ve askere alınmıştır. 1930 yılında terhis olmuş ve Ankara Merkez Ziraat Sanatları Laboratuvar asistanlığı vazifesinde 1 yıl görev almıştır. Aynı yıl açılan yurt dışı eğitim sınavını kazanarak 3 yıl süreyle zeytincilik konusunda ihtisas yapmak üzere İtalya’ya gönderilmiştir. İtalya’da zeytincilik ve yağcılık konularında enstitülerde çalışmıştır. Ülkeye döndükten sonra 1934 yılında İzmir Bölge Zeytincilik Mühassıslığına getirilmiştir. 1939 yılına kadar 5 yıl boyunca bölgeyi karış karış gezerek çalışmalar yapmıştır. 1939-1950 yılları arasında Bursa-Kocaeli Mıntıka Zeytincilik Mühassıslığına 11 yıl görev yapmıştır. 1950 yılında Bornova’daki Zeytincilik Araştırma Enstitüsü müdürlüğüne getirilmiştir. 1951 yılı içerisinde Kocaeli’nde Zeytincilik Mühassısı olarak görev yapmış ve 1952’de Tarım Bakanlığından ayrılarak Vakıflar Genel Müdürlüğünde Ziraat Mühassısı görevini üstlenmiştir. Türkiye zeytinciliği üzerine pek çok kitap, rapor, talimatname ve broşür hazırlamış; İtalya’ya sık sık araştırma seyahatine katılmış ve burada edindiği izlenimlerini bir rapor halinde Tarım Bakanlığına aktarmıştır. Anadolu’da görev yaptığı zamanlarda bölgeyi karış karış gezerek ve çiftçilerle birebir temaslar kurarak sorunların çözümünde etkili olmuştur. Bkz. Süleyman Aksu, “Zeytinciliğe Emegi Geçenler”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 5 (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 1961): 27-28.

16 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, *Zeytin Dergisi*, 19 (Ekim 1964): 13; Ekrem Üzümeri, “Zeytincilik İstasyonu”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1954), 10: 265.

17 Nadir Uysal, 1877’de Denizli’nin Buldan ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta okulu Buldan’da, liseyi ise İzmir’de okumuştur. 1911 yılında Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisini bitirmiş ve aynı yıl Çanakkale Tecrübe Tarlası ve Numune Fidanlığında göreve başlamıştır. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı çıkınca askere alınmış ve Çanakkale ve Kafkas Cephelelerinde görev yapmış; hatta Bitlis’te Ruslara esir düşmüştür. Mütareke sonrasında Buldan’a dönmüş ve 1922 yılındaki Türk İstiklâl Zaferinden sonra Ege Bölgesi Ziraat Müfettişliğine tayin edilmiştir. 1927’de Uşak Şeker Fabrikası Müdürlüğü, 1928 yılında Diyarbakır Devlet Çiftliği görevlerinde bulunduktan sonra aynı yıl Mücadele Müfettişi olarak Manisa’ya tayin edilmiştir. Horozköy’de bulunan Manisa Amerika Asma Fidanlığının kuruluşunu yapmıştır. 1931’de incir kurdu haşeresine karşı bir çözüm bulmak amacıyla Ödemiş ve dolaylarında görev yapmak üzere İncir Bölgesi mücadele müfettişi olarak görevlendirildi. Trakya’da tarla farelerinin verdiği tahribat artınca bu kez Trakya’ya gönderildi. 1933’te Karadeniz Bölgesi’nde fındık bahçelerinin ıslahında aktif olarak yer aldı ve Giresun’da iki yıl görev yaptı. 1935 yılında Mücadele Müfettişi olarak tekrar İzmir’e döndü. İzmir’deki görevi sırasında iki yıl içinde 8.000, ikinci yıl içinde ise 7.000 adet domuzun ıtlaf edilmesinde aktif olarak yer aldı. 1938 yılında Bornova Zeytincilik İstasyonu’nun kuruluşunda öncü rol üstlendi. 1939 yılından itibaren İstasyonda müdür oldu ve yaklaşık 10 yıllık görevi sonrasında 1949 yılında emekliye ayrıldı. Bkz. Süleyman Aksu, “Zeytincilik Bibliyografisi”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 4 (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti): 44-45.

işletme masrafları için 11.000 ve kadro masrafları için ise 4.452 lira bütçe ayrılmıştır. Ayrıca İzmir Zeytin Mıntıka Teşkilâtı için 350 tesis masrafı, 2.120 lira işletme masrafı ve 5.285 lira kadro masrafları için tahsis edilmiştir. Muğla Zeytin Mıntıka Teşkilâtı için ise 2.400 lira işletme masrafı ve 5.484 lira personel kadrosu için tahsisat verilmiştir.¹⁸ 1937 ve 1938 seneleri içinde Tarım Bakanlığı bütçesinden zeytin bakım teşkilâtı ile zeytincilik istasyon ve fidanlıkları için tahsis edilen meblağın 20.000 lira olmasına karar verilmiştir.¹⁹

Enstitü ve zeytinciliğe dair verilen bu imkânlar ve bütçe tahsisleri, o dönemde zeytinciliği geliştirmeye yönelik verilen çabaları ifade etmektedir. Bu tarihi yatırımlar, bu konudaki gelişmeler için yeterli olmasa da hükûmetlerin tarımsal uygulamalar ve zeytinyağı sektörünün ulusal ekonomiyle olan ilişkisini destekleme konusunda öngörülü hareket ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan bu durum sadece geleneksel uygulamaları sürdürmeyi değil, aynı zamanda tarımsal yeniliği ilerletmeyi amaçlayan proaktif bir politika takip edildiğini ortaya koymaktadır.

Bornova Zeytincilik Enstitüsü, 1945 yılında İzmir Bahçe Kùltürleri İstasyonu adını almış ve 1950 yılına kadar kendisine tanınan sınırlı personel kadrosu ve düşük bütçelerle fidan damızlık zeytin fidanı üretme işine devam etmiştir. 1950’li yılların ilk çeyreğinde sınırlı personel ve ayrılan bütçelere kıyasla önemli çalışmalara yapan kuruma Tarım Bakanlığı tarafından bina/ laboratuvar imkânlarının genişletilmesi ve uzman/müstahdem gibi kadro sayısının artırılması kararı alınmıştır. Bu karar sonrasında enstitü, yapısal değişime gitmiş ve 1954 yılında yeni tesislerine kavuşmuştur. Bu yapısal değişim beraberinde yeni çalışma programı ve isim değişikliğini beraberinde getirmiştir. Böylece kurum, istasyon seviyesinden enstitü formatına çıkarılmış ve Zeytincilik Araştırma Enstitüsü adını almıştır. Ayrıca Tarım Bakanlığı merkezi teşkilatlanma yapısı içinde çalışmalarını sürdüren Zeytincilik Teşkilâtı²⁰ her yönüyle enstitüye bağlanmıştır. Yapısal değişimle birlikte zeytincilik enstitüsünün gerek teşkilat ve gerekse teknik personel ve uzman kadrosu 100’ü bulmuştur. Böylece Türkiye’deki zeytincilik işleri ve teşkilatı tek bir bilimsel merkez idaresine alınmış, 1951 yılından itibaren enstitünün zeytincilik konusunda fidanı yetiştirme programına araştırma–geliştirme çalışmaları eklenmiştir.²¹

18 T.C. Ziraat Vekâleti, *Zirai Bölgeler ve Bunlarda Yapılacak Teşkilat İçin Proje*, Seri: A, Takım: 2, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938), 39.

19 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 5, Toplantı: 3, cilt 25, (23.05.1938), 171; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 6, Toplantı: F, cilt 2, (22.05.1939), 178.

20 1937 yılında kurulan Bursa-Kocaeli Zeytincilik Teşkilatı, 8 ilçede Zeytin Bakım Fen Memurlukları açmış ve Enstitüde açılan kurslarda yetişen usta öğreticiler ve teknik elemanlar buralara tayin edilmiştir. 1938-1947 yılları içinde Bursa’da 140 köyde zeytincilik kursu açmış ve bu kurslardan 1432 adedi usta ve 4869’u ise çırak olmak üzere toplamda 6292 kişi mezun edilerek ehliyet verilmiştir. Bkz. Süleyman Aksu, “Arkadaşlarımı Arıyorum”, *Zeytin Meslek Dergisi* 5, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 1961): 24-25.

21 “Yukarıda belirtilen yıl içerisinde İzmir Bahçe Kùltürleri İstasyonu, Bornova Zeytincilik

Aynı yıl içerisinde Ferruh Bey'den sonra İtalya'da zeytincilik alanında uzmanlaşan Dr. Bahri Becer²², 31 Ekim 1951 günü Zeytincilik Enstitüsü Müdürlüğüne getirilmiştir. 1952 yılından itibaren kurum, yeni binalarına kavuşarak 5 seksiyon üzerinde çalışmalarını yürütmüştür.²³ 1949 yılı Haziran–1951 yılı Ağustos ayları arasında 2 yıl 2 ay süreyle İtalya'da kalan Becer, Floransa Üniversitesi Ziraat Fakültesinde doktora yapmıştır. İtalya'da çeşitli zeytincilik kurumlarında görev aldıktan sonra yurda dönmüş ve enstitü müdürü olarak atanmıştır. 1940 yılında enstitünün kuruluş planı ve diğer laboratuvarların hazırlanmasında Bahri Becer etkili olmuştur. 1953'te temeli atılan örnek zeytinyağı fabrikasını geliştirmiş ve 1955'te salamura, kütüphane, idare binası ve iki daireli lojmanın inşaatı onun döneminde tamamlanmıştır. 1956'da Atelye ve depolar, 1957'de hangar, ambar binası ve işçi koğuşu; 1958'de yeni bir lojman eklenmiştir. Zeytincilik Enstitüsü müdürü olarak zeytincilik bölgelerini karış karış gezerek gelişme imkânları üzerine raporlar hazırlamış ve Tarım Bakanlığına sunmuştur. Zeytincilik konusunda uluslararası düzeydeki organizasyonları takip etmiş Milli Zeytincilik Komitesi idare heyetinde yer almıştır. Haziran 1953'te Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii adına İtalya'ya; 1955 yılında Afganistan Hükûmetinin davetlisi olarak Afganistan'a²⁴; Şubat 1959 tarihinde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Ayvalık'ta kuracağı zeytinyağı fabrikaları münasebetiyle İtalya'ya gitmiştir.²⁵

Bahri Becer'den itibaren enstitünün araştırma çalışmaları hız kazanmış; zeytin fideleri üzerinde aşılama, bakım–budama, zeytin çeşitlerinin

Araştırma Enstitüsüne dönüştürülmüş; bu karara paralel olarak Bursa-Balıkesir-Çanakkale hatındaki zeytin fidanlıkları (Örneğin Gemlik Fidanlığı) kurumun şubesi haline getirilmiştir. Ayrıca ülkenin diğer yörelerindeki zeytinciliğe dair araştırmalar Enstitü tarafından yapılmıştır. Güney Anadolu'daki zeytin sahalarının tespiti, yabancı zeytinlikler, zeytin çeşitleri ve zeytinyağı üretim merkezleri Enstitü idaresinde kurulan teşkilât içinde çalışmalarını yürütmüştür. Bu bağlamda, ülke genelinde bir yandan yabancı zeytin sahalarının ve çeşitlerinin tespiti ile aşı ve budama kurslarına devam edilmekte, diğer yandan ise aşılanan ve parselajı yapılan yeni zeytinliklerin amenajman haritalarının hazırlanması ve dağıtımına başlanmıştır. Bu çalışmaları desteklemek amacıyla, Tarım Bakanlığı bütçesinden 1951 yılı için ödeneğin 1950 yılına göre 25.000 lira artışla 110.000 lira olarak teklif edildiği belirtilmiştir.” Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, cilt 5, 19.02.1951, S. Sayısı: 50, (Ankara: TBMM Basımevi, 1951), 89; Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları, 1938), 283.

- 22 Bahri Becer, 1913 yılında Denizli'de doğmuştur. İlk ve orta okulu Denizli'de, liseyi Bursa'da okumuştur. Yüksek Ziraat Enstitüsüne 1933 yılında girmiş ve 1937 yılında mezun olmuştur. 1938 yılında 1 yıl kadar Bornova Ziraî Mücadele İstasyonunda çalışmış ve sonrasında askerlik görevini yerine getirmiştir. 28 Aralık 1939 tarihinde Zeytincilik İstasyonuna asistan olarak tayin edilmiş ve bu şekilde zeytinciliğe adım atmıştır. 1949 yılında İtalya'ya gidinceye kadar 10 yıl süreyle İstasyonda asistan olarak görev yapmıştır. 1945-1949 yılları arasında ayrıca Bornova Ziraat Mektebinde Matematik ve Kültür Teknik derslerini vermiştir. Bkz. Süleyman Aksu, “Zeytinciliğe Emegi Geçenler”, *Zeytin Meslek Dergisi* 1, 6 (1960): 31-32.

- 23 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 14.

- 24 TDA, 500/8247-54426-6, 24.08.1955.

- 25 Aksu, “Zeytinciliğe Emegi Geçenler”, sayı 6, 32-33.

yağ ve protein bakımından tetkiki ve yabancı zeytinliklerin parselajı²⁶ gibi konularda bilimsel ve teknik çalışmaların sayısı artmıştır. Bilimsel faaliyetler 1 müdür, 2 Ziraat Yüksek Mühendisi, asistanlar ve fen memurları eşliğinde yapılmıştır. Enstitü Müdürü Bahri Becer, yaklaşık 14 yıl boyunca zeytincilik üzerine çalışmış ve Avrupa’da eğitim almış bir uzman olarak kuruma önemli katkılar sunmuştur. 1937’de Yüksek Ziraat Enstitüsü’nden mezun olan Becer, Floransa Üniversitesinde zeytincilik alanında edindiği bilgi birikimi ve kültürü Türkiye’ye aktarma imkânı bulmuştur. İtalya’da Sipoletto ve Imperia şehirlerinde zeytinyağcılık enstitülerinde staj yapmıştır. Burada edindiği izlenimleri enstitüdeki Zeytinyağı Fabrikasının faaliyetlerini geliştirmekte kullanmıştır.²⁷ Bahri Becer dönemiyle birlikte Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yetiştirilen zeytinlerin genetik ve biyolojik vasıfları bilimsel araştırmalarla karşılaştırmalı olarak tetkik edilmiştir. Bu çalışmalarda, Zeytincilik Araştırma Enstitüsü koleksiyon bahçesinden getirilen ve koruma altına alınan *Ayvalık*, *Derik Halhalı*, *Domat*, *Gemlik*, *Kilis Yağlık*, *Manzanilla*, *Memecik*, *Nizip Yağlık*, *Sarı Ulak* ve *Tavşan Yüreği* gibi en verimli 10 zeytin çeşidi kullanılmıştır. Çeşitler arasında *Derik Halhalı* genetik ve biyokimyasal özellikler bakımından diğerlerinden daha farklı çeşit olarak öne çıkmıştır.²⁸ Enstitü, zeytin bölgelerinin hemen hepsinde birçok örnek zeytinlik kurmuş, buralardan topladığı numuneleri bir havuzda toplamış ve bir koleksiyon zeytinliği kurmuştur. Ayrıca İtalya’dan getirilen ve salamuralık zeytinler arasında yer alan *Ascolana*, *Cordalis*; yağlık olarak ise *Frantoio*, *Leccio* ve *Piancente* gibi çeşitleri içeren zeytinleri aşılama yoluyla yaygınlaştırmıştır.²⁹

1955 senesinde 150 dekar büyüklüğünde bir alanda çalışmalar yapan Zeytincilik Enstitüsü, bilimsel araştırmaların yanı sıra eğitimsel ve üretime dair konularda da çalışmalar gerçekleştirmiştir. Zeytin–zeytinyağının kimyasal özellikleri üzerine araştırmalar yürütmüştür. Bu konuda Bornova’da enstitüye bağlı olarak örnek sayılabilecek nitelikte bir “*Zeytinyağı Fabrikası*” inşa edilmiştir. Fabrika, günde 20 ton zeytini işleyebilecek kapasitededir ve zeytinyağının üretimine dair araştırmalar ve denemeler bizzat burada yapılmıştır. Fabrikada kaliteli ve en kârlı yağ çıkarma yöntemleri üzerinde denemeler yapılmış, zeytin salamurası üzerinde çalışılmış ve özellikle salamura esnasında karşılaşılan problemler üzerinde durulmuştur. Öte yandan

26 1931 yılında Birinci Ziraat Kongresinin toplandığı bir dönemde ülkede, yabancı zeytin (delice) olarak adlandırılan 60 milyon yabancı zeytin ağacı ve 15 milyon ise aşıllanmış zeytin ağacı bulunuyordu. Delicelerin aşılınmasıyla 600 milyon olacağı hesaplanıyordu. Bu tahminle Türkiye’nin dünyada en büyük zeytin üreticisi olması hedefleniyordu. Zira delicelerin aşılınmasıyla zeytinciliğin ülke çapında önemli bir gelir kaynağı olacağı ifade ediliyordu. Bkz. “Zeytinlerimiz: Memleketimizde On Beş Milyon Ağaç Var”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1931, 3.

27 “Bornova Zeytincilik İstasyonu’nda Çalışmalar”, *İktisadi Yürüyüş*, 295: 10.

28 Mücahit Taha Özkaya-Erkan Ergülen-Salih Ülger ve Nejat Özilbey, “Genetic and Biologic Characterization of Some Olive (*Olea Europaea* L.) Cultivars Grown in Turkey”, *Tarım Bilimleri Dergisi* 10, 2 (2004): 231–236.

29 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 15.

yıllık ortalama 25.000–30.000 civarında damızlık zeytin fidanı yetiştirilmiş ve üreticilere 7 yaşında aşılı fidanlar 5 liradan satışa sunulmuştur. Müdür Bahri Becer önderliğinde Zeytincilik Enstitüsü, yalnızca fidan üretimi ve mahsul verimi ile sınırlı araştırmalar yürütmekle kalmamış, aynı zamanda zeytinin değerlendirilmesi üzerine de önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Özellikle yağ ve salamura olmak üzere iki ana grupta gerçekleştirilen bu çalışmalar ve elde edilen sonuçlar, zeytinyağı işletmecileri ve üreticileri ile paylaşılmıştır.³⁰

Araştırma–Geliştirme ve Zirai Mücadele Çalışmaları

Türkiye’de zeytincilik alanındaki araştırma–geliştirme faaliyetleri ve ıslah–üretim siyaseti, daha çok yasal uygulamalar ve doğal zeytinliklerin aşılmasına yönelik kampanyalar şeklinde olmuştur. Yabani zeytinliklerin ıslahı, aşılması ve yeni zeytinlik alanlarının üretime açılması gerekliliği doğrultusunda, Tarım Bakanlığı çeşitli organizasyonel arayışlara yönelmiştir. Bu bağlamda Tarım Bakanlığının örgütlenme yapısı içinde, zeytincilikle ilgili araştırma, ıslah ve deneme çalışmaları, diğer bahçe bitkilerine kıyasla tek bir merkezde toplanmıştır. 1937 yılında kurulan Bornova Zeytincilik Enstitüsü, 150 dekarlık bir saha üzerinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Tarım Bakanlığı Zeytin Bakım Teşkilâtı ile iş birliği ve koordinasyon içerisinde çalışan enstitü, kuruluşunun ilk zamanlarında daha ziyade ülke sathında bulunan yabani zeytin ağaçlarının aşılmasına odaklanmıştır. Ayrıca, zeytinciliği geliştirmek ve zeytin ağaçlarını aşılama amacıyla İzmir, Muğla, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale illerinde Seyyar Zeytin Bakım Birimleri kurulmuş ve bu kapsamda yerel teşkilatlanmaya gidilmiştir.³¹ Buna göre, ilk 6 bölgede Zeytin Bakım Teşkilâtı oluşturulmuştur. Bunların ilk 2’si Kocaeli–Bursa’da; geriye kalan 4’ü ise Balıkesir–Çanakkale–Manisa–İzmir–Aydın, Muğla ve Antalya illerini kapsamıştır.³² Antalya–İçel hattında 9, Balıkesir–Çanakkale hattında 8, Muğla–Aydın hattında 8, İzmir–Manisa hattında 11, Bursa–Kocaeli hattında 8 ve Mütferrik (Dağınık) Mıntıklar olarak bilinen ve içerisinde Antakya, Konya, Karaman, Bilecek, Trabzon, Akçaabat, Artvin ve Yusufeli bölgelerinde ise toplamda 7 Zeytin Bakım Memuru görevlendirilmiştir. En geniş ve detaylı teşkilatlanma bizzat enstitünün bulunduğu İzmir–Manisa hattında kurulmuştur.³³

30 “Türkiye Zeytinciliğinin Beyni”, 26; “Zeytincilik Enstitüsü Örnek Yağ Fabrikası Dün Açıldı”, *Yeni Asır*, 11 Ocak 1955.

31 Mehmet Ali Göktaş, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, (İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları, 1966), 84; “İzmir’de Zeytinciliği İlerletmek İçin Neler Yapılmalı”, *Kurun*, 25 İkinci teşrin 1934, 6; Zeytin ağaçlarının bilimsel ölçüde ıslahının yetişmiş elemanlarca halka öğretilmesiyle ilgili İzmir Milletvekili Kâmil Bey’in önergesi için Bkz. BCA, 30-10-0-0/7-42-25, 04.04.1925.

32 “6 Yerde Zeytin Mıntıkası”, *Son Telgraf*, 5 Mayıs 1939, 3.

33 Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), *Zeytincilik İstatistiği (1936-1942)*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1943), 87-88; Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), *Zeytincilik İstatistiği (1936-1944)*, (Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1945), 79-80.

Tablo: 1
Türkiye Zeytincilik Teşkilâtı
(1943)

Antalya/İçel	Balıkesir/Çanakkale	Muğla/Aydın	İzmir/Manisa	Bursa/Kocaeli	Müteferrik Mmtkalar
Antalya (Merkez) – Serik	Balıkesir (Merkez)	Muğla (Merkez)	İzmir (Merkez)	Bursa (Merkez)	Antakya (Merkez)
Alanya – Gündoğmuş	Edremit	Aydın – Çine	Ödemiş	Mudanya	Konya
Gülnar – Anamur – Mut	Ayvalık	Söke – Kuşadası	Kemalpaşa	Gemlik	Karaman
Finike	Erdek	Nazilli – Bozdoğan	Manisa	Orhangazi	Bilecik
Mersin – Tarsus	Çanakkale	Milas – Küllük	Seferihisar	İznik	Trabzon
Silifke	Ayvacık	Bodrum – Datça	Akhisar	İzmit	Akcaabat
Manavgat – Akseki	Ezine	Marmaris – Muğla	Bergama	Gebze	Artvin
Kaş	Burhaniye	Fethiye – Köyceğiz	Kırkağaç	Karamürsel	Yusufeli
Serik	Eceabat	Çine	Menemen		
Gündoğmuş	Bayramiç	Kuşadası	Urla		
Akseki		Bozdoğan	Tire		
Bucak		Datça	Dikili		
Tarsus		Köyceğiz	Foça		
Mut			Bayındır		
Anamur			Torbalı		
			Çeşme		
			Soma		
			Turgutlu		

Enstitü tarafından yabancı zeytinliklere aşı yapılması ve zeytinlik sahalarının sürekli olarak genişlemesi, zeytinyağı sanayisinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, Atatürk Dönemi'nde zeytin ve zeytinyağı politikalarının bir program dâhilinde ele alınmasıyla birlikte ilk aşamada zeytinciliğe dair hukuki eksikliklerin giderilmesi ve üretim ile ticaretin artırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda İzmir İktisat Kongresi sonrasında kanuni ve bilimsel düzenlemelere gidilmiştir. Yapılan yasal düzenlemeler ve kurumsallaşma çalışmaları neticesinde, ülke genelinde zeytin tarımına yönelik faaliyetlerde birim alanda maksimum verim elde edilmiştir. Bunun ardından, İzmir'deki Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü bünyesinde bir zeytinyağı fabrikası faaliyete geçmiştir. Yabancı zeytinliklerin aşılınması ve ıslah çalışmaları, toplumda giderek daha fazla önem kazanmış; zeytinyağı üretiminin daha rasyonel bir şekilde gerçekleştirilmesi ile birlikte bu sürecin ekonomiye katkı sağlaması mümkün hale gelmiştir.³⁴

Ülke zeytinciliğinin kalkınması için ağaçlarının bakımına önem verilerek yabancı zeytinliklerin aşılınması ve mevcut zeytinliklerin bakımı konularında fen memurları görevlendirilmiştir. Zeytincilik bölgelerinde birer “*Mıntika Zeytincilik Mütahassısı*” kurulmuş olsa da bu oluşumların zeytinciliği geliştirme faaliyetlerinin işlevi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu sebeple zeytincilikle ilgili araştırma–geliştirme çalışmaları yapacak bir kurumsallaşmaya ihtiyaç duyulmuştur.³⁵ Bu bağlamda, özellikle Ege ve Marmara Bölgelerinin zeytincilik alanında önemli bir konuma sahip olması ve bu bölgelerdeki zeytin çeşitlerinin “*hangi çeşitlerden oluştuğu sorusu?*” gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, zeytincilik üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmış ve 1937 senesinde ülkedeki zeytin çeşitlerini sınıflandırmaya tabi tutacak, ortak niteliklerini belirleyecek ve geliştirecek bir bilimsel araştırma merkezinin kurulması kararlaştırılmıştır. Merkezin, benzer karakter ve vasıftaki zeytinler üzerinde incelemeler yapması, yabancı zeytinliklerin tespiti ve parselajı ile aşılınması, ıslah ve seleksiyon denemeleri gerçekleştirmesi, çekirdekten fidan yetiştirerek halka dağıtması ve farklı zeytin çeşitleri üzerinde incelemeler yaparak bunları zeytin yetiştiricilerinin hizmetine sunması hedeflenmiştir.³⁶

Daha sonra Zeytincilik Enstitüsü, öncelikle İzmir–Aydın ve Bursa–Balıkesir ve Çanakkale hattı boyunca yabancı zeytinliklerin tespiti ve zeytin çeşitlerini inceleyerek mevcut türler arasında birtakım aşı ve deneme çalışmaları başlatmıştır.³⁷ Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de zeytin

34 Kırkpınar, *Türkiye’de Zirai Eğitim*, 51; “Bornova’da Zeytincilik”, *Ulus*, 5 Temmuz 1938, 6; “Bornova Zeytin İstasyonu”, *Kurun*, 6 Temmuz 1938, 7.

35 *Ayin Tarihi*, sayı 192, (Kasım 1949): 9.

36 Mustafa Gürsel, “İzmir Zeytin Çeşitleri”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 107 (Ocak 1949): 166; Kemal Çeçen, *Yabancı Zeytin ve Aşı İşleri*, (Ankara: Ege Matbaası, 1957), 6-10.

37 Zeytinciliğe karşı artan ilgi sonrasında Ziraat Vekâleti, zeytincilik işlerini yeniden programlamıştır. Buna göre İzmir’deki Zeytincilik İstasyonu vasıtasıyla bir yandan zeytin ıslahı,

kullanım şekillerinin incelendiğinde, özellikle yemeklik (salamura) ve yağ üretimi için kullanılan birçok zeytin türüne rastlanmıştır. Bu zeytin çeşitleri arasında *Şehir, Yağ, Susam, Eğriburun, İri Kara, Tekir, Ak, Edremit, Çobanisa, Domates, Midilli, Kekre, Memeli, Memecik, Gülümbe, Rufata, Karaca, Çakır, Şakran, Yerli Kara, Hurma Yağ, Tohum, Devediş, Tekeli, Deli, Çılga, Azman, Yerli Yeşil, Sarı, Düz, Aydın* ve *Boncuk* çeşitleri belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Ayrıca, zeytin çeşitlerinden elde edilen zeytinyağları, gıda tüzükleri çerçevesinde *süzme, ekstra, ekstra ekstra, birinci yemeklik ve ikinci yemeklik* olmak üzere beş ana gruba ayrılmıştır.³⁸ Enstitü tarafından yapılan incelemeler ve araştırmalarda Türkiye’de zeytincilik yapılan bölgeler ve çevreler üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar: 1. Marmara Bölgesinde: İstanbul, Kocaeli, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale dolayları, 2. Ege Bölgesinde: İzmir, Manisa, Aydın ve Muğla civarı, 3. Akdeniz Bölgesinde: İçel ve Antalya dolaylarıdır.³⁹

Bornova Zeytincilik Enstitüsünün ilk dönemlerinde (1937–1946), zeytin delice çekirdeğinin kumda katmanlar halinde yerleştirilmesinin yanı sıra, “*biber ve patlıcan fidelerinde*” uygulanan yöntemle zeytin fidelerinin “*yastıklarda*” yetiştirilmesi hedeflenmiştir. İlerleyen süreçte, yabancı zeytin fideleri aynı yıl içerisinde toplanarak “*tavalara*” sık bir şekilde dikilmiş ve sulama yöntemi ile birlikte, bu tavalarda çıkan otların temizlenmesinin ardından her bir tavada 800–1000 adet fidan üretimi yapılmıştır. Zeytin fidanları ortalama 25 kuruştan satışa sunulmuş olup, ambalajlama masrafları için ek olarak 10 kuruş talep edilmiştir.⁴⁰ 1938 yılında enstitü zeytincilik uzmanı Nazım Kılıç, bir yıl gibi kısa süre içinde 300.000 adet delice ve çekirdekten ise 30.000 damızlık fidan yetiştirmiştir.⁴¹ 1939 yılı itibarıyla ülke sathında Antalya’da 28.000.000, Muğla’da 6.500.000, İçel’de 5.500.000, İzmir’de 5.000.000, Çanakkale’de 4.000.000, Balıkesir’de 1.000.000, Bursa’da 1.000.000 ve diğer illerde toplamda 3.000.000 olmak üzere 54.000.000 yabancı zeytinlik bulunmaktaydı. Dolayısıyla kurumun ilk dönemdeki çalışmaları daha ziyade yabancı zeytinliklerin aşılınması, ıslahı ve parselajı konularına odaklanmıştır.⁴²

aşı ve seleksiyonuna dair çalışmalar yürütülebilmesi mümkün kılınırken, diğer yandan da fenni zeytincilik esaslarının çiftçi ve köylünün hizmetine sunulması sağlanmıştır. Bkz. *Cumhuriyet’in XV. Yılında Türkiye (İzmir)*, 1. bs., cilt V, İzzet Öztoprak, Cafer Güler, Murat Karataş ve Güneş Şahin, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014), 2482-2483.

38 Ekrem Üzümeri ve Bahri Becer, “Zeytinyağı”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1954), 10: 267; Bahri Becer, “Zeytincilik ve Zeytinyağcılık”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 30 (Aralık 1944): 129.

39 Selim Cavid Yazman, “Zeytinyağcılığımız”, *İktisadi Yürüyüş* 3, 28 (1 Şubat 1941): 7.

40 Nadir Uysal, “Ziraat Kurumlarımız Ne İşler Görürler: İzmir Bahçe Kültürleri (Zeytincilik İstasyonu)’nın Yapmakta Olduğu İşler”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 92 (Ekim 1947): 323; Uysal, “Zeytincilik İstasyonunun Durumu”, 42.

41 “İzmir’de Zeytincilik Çabuk İlerliyor”, *Akşam*, 15 Temmuz 1938, 6.

42 T.C. Ziraat Vekâleti, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yay., Seri: A, Takım: 27, 1938), 5; Bkz. “54 Milyon Yabancı Zeytin Ağacı Var”, *Haber-Akşam Postası*, 24 Ocak 1939, 5.

Aynı yılın Mart ayı içerisinde gerek İtalya'dan getirilen (500 adet) ve gerekse İstasyonda yetiştirilen (500.000 adet) fidanlar, bölgedeki yabani zeytinliklere aşıl原因arak kullanılmıştır. İstasyonda 1938 yılında çekirdekten yetiştirilen 500 fidan, Kadifekale'ye tespiti yapılan arazilere dikilmiştir.⁴³

Kurumsallaşma sürecini tamamladıktan sonra zeytin aşısı ve yetiştirme çalışmalarına başlayan enstitü, en önemli fidan üretim ve dağıtım faaliyetlerini 1941–1946 seneleri içerisinde gerçekleştirmiştir. Zeytin aşısı çalışmaları, zeytin ağaçlarının daha verimli ve sağlıklı olmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Aşılama işlemi, daha kaliteli ve verimli zeytin türlerinin elde edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla enstitü, zeytin aşısı çalışmaları ile birlikte, zeytin fidanı çalışmalarında önemli adımlar atmıştır. Üretilen fidanlar, çiftçilere ulaştırılarak zeytin bahçelerinin modernizasyonuna katkı sunmuştur. Savaşın sarsıcı etkisinin sürdüğü bir dönemde, İzmir merkezi ve kazaları başta olmak üzere toplam 1.037 üreticiye 103.568 adet zeytin fidanı yetiştirilip dağıtımı sağlanmıştır. Dağıtım yapılan fidanların senelere göre istatistiği Tablo: 2'de görüldüğü gibidir.⁴⁴

Yıl	Zeytin Üretici Sayısı	Dağıtılan Fidan Sayısı
1941	14	800
1942	147	15.285
1943	215	23.271
1944	238	22.847
1945	200	18.532
1946	223	22.833
Toplam	1.037	103.568

Tablo 2: Enstitüde Yıllara Göre Fidan Dağıtımı ve Üretici Sayısı (1941–1946)

Tablo 2'de görüldüğü üzere Zeytincilik Enstitüsü, 1941–1946 senelerinde toplamda 1.037 yetiştiriciye 103.568 adet zeytin fidanı dağıtmıştır. Enstitü aracılığıyla gerçekleştirilen faydalı çalışmalar neticesinde, 1941 yılından itibaren zeytin üreticisi sayısında ve buna paralel olarak dağıtılan zeytin fidanı miktarında dikkate değer bir artış gözlemlenmiştir. İstatistikler incelendiğinde, özellikle 1944 yılında hem üretici sayısı hem de zeytin fidanı dağıtım oranında en yüksek seviyeye ulaşıldığı tespit edilmiştir. Fenni

43 *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939, 2; “Zeytincilik”, *Haber-Akşam Postası*, 9 Nisan 1939, 8; “Bornova Zeytincilik İstasyonu”, *Akşam*, 17 Mayıs 1939, 7.

44 Uysal, “Ziraat Kurumlarımız”, 323; Baysal, “Bornova Zeytincilik İstasyonu”, 39; Uysal, “Zeytincilik İstasyonunun Durumu”, 42-43; Örneğin Ödemiş'in Adagide Köyü, İstasyon tarafından dağıtılan fidanlar sayesinde zeytincilik konusunda tarımsal değişime uğramış ve zeytincilik önde gelen bir tarımsal uğraş haline gelmiştir. Bkz. BCA, 490-1/664-226-1, (14.12.1939), 39.

ve bilimsel zeytinciliği esas alan kurum, amacına ulaşmak için bir yanıyla yabancı zeytinliklerin aşılması ve ıslahına yönelik çalışmalar uygularken, diğer yanıyla da İtalya'dan getirilen damızlık zeytin fidanlarından ıslah ve seleksiyon usulüyle yeni çeşitler elde etme yoluna gitmiştir. Elde edilen vasıflı zeytin fidanlarını ülkenin dört bir tarafında üreticilik yapan köylü ve çiftçilere karşılıksız olarak vermiş; yeni zeytinliklerin kurulumuna başlanmış ve bu hususta farklı bölgelerde önemli adımlar atmıştır. Zira 1936 yılından itibaren iller itibarıyla tutulan istatistiklere göre Türkiye'de zeytin ağaçları sayısı ve kapladıkları toprak sahasının enstitü faaliyete geçtikten sonra artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

1936'da 26.437 olan ağaç sayısı 264.000 hektarlık yer kaplarken, 1937'de bu miktar 27.768 ağaç ve 278.000 hektara, 1938'de 28.476 ağaç ve 285.000 hektara, 1939'da 29.661 ağaç ve 297.000 hektara, 1940'da 28.503 ağaç ve 285.000 hektara, 1941'de 29.428 ağaç ve 294.000 hektara, 1942'de ise 28.811 ağaç ve 288.000 hektara yükselmiştir.⁴⁵ Bu rakamlar içerisinde zeytin mıntıklarında ehli zeytin olduğu gibi kademeli olarak yıldan yıla sürdürülebilir bir şekilde eklenen yabancı zeytin ağaçları da yer almaktadır. Dolayısıyla istifade edilen zeytin ağacı sayısı bazı yıllar veyahut bazı mahallerde bazen çok artmış veyahut azalış göstermiştir. Yukarıdaki veriler ekseninde beş yıllık (1938–1942) ortalamaya göre Türkiye'deki zeytinliklerden istifade edilen 28.976.000 adet zeytin ağacı mevcut olduğu görülmektedir. Bu ortalamaya göre takriben 289.000 hektar zeytinlikten istifade edilmiştir. Buna bağlı olarak Tahmini zeytin üretimi 1936'da 142 milyon kilogram üzerinde olduğu halde 1942'de 269 milyon kilogramın üzerine çıkmıştır. 1936–1942 dönemine kadar zeytin üretiminin gelişimi bir yıl çoğalma ve diğer yıl azalma şeklinde tezahür etmiştir. Bu, toplama işlerinin fenni bir şekilde yapılmamasından ileri geldiği gibi bazen hava şartları ve zeytin hastalıklarından da ileri gelmiştir.

Zeytinciliği geliştirmek amacıyla yürütülen çalışmalar, 1944'ten itibaren yeni bir aşamaya girmiştir. Bu dönemden sonra, İzmir ve çevresindeki iller başta olmak üzere yörede gerçekleştirilen zeytin ıslah, aşı ve seleksiyon yöntemleriyle fidan üretimi süreci, meyvesini vermeye başlamıştır. 1943'te zeytin ağacı sayısı 29.306'ya ve kapladığı alan 293.000 hektara çıkmıştır. 1944'te ağaç sayısı 29.553'e ve kapladığı alan 296.000 hektara yükselmiştir.⁴⁶ Her yıl üreticilere dağıtılan aşıllı fidanların, sonbahar ve kış mevsimlerinde yılda iki parti halinde dağıtılması kararlaştırılmıştır. 1941 yılına kadar, dağıtıma hazır durumda 50.000 adet aşıllı fidan üretilmiştir. Bu sayı, 1944 yılından itibaren aşamalı olarak artırılmış ve istatistiksel olarak 250.000 şeklinde bir seyir izlemiştir. Dağıtılan zeytin fidanları, çekirdekten üretilerek delicelere aşılanmış ve bu fidanlar 4 yaşına girmiş olanlardan seçilmiştir.⁴⁷ Ağaç

45 *Zeytincilik İstatistiği (1936-1942)*, 4-5.

46 *Zeytincilik İstatistiği (1936-1944)*, 6.

47 Nadir Uysal, "Zeytincilik İstasyonunun Durumu", 42; *Yeni Asır*, 2 İlkteşrin 1941;

dağıtımları sonrasında ağaç sayısı 1945'te 27.895, 1946'da 26.578, 1947'de 27.211, 1948'de 27.655 ve 1949'da 28.451 şeklinde seyir izlemiştir. 1944'te ehli ağaçlardan elde edilen zeytin miktarı 154.245 ton iken, zeytin ağaçlarına yapılan bakım ve budama işleri sonrasında büyük bir verim alınmış ve bu miktar 1949'da 241.201 tona yükselmiştir.⁴⁸ 1960'lı yıllara gelindiğinde, halkın üretime katkı sunması amacıyla zeytin fidanı intikali ile birlikte fenni zeytincilik faaliyetlerinin artış gösterdiği gözlemlenmiştir. 1965 yılı itibarıyla, toplam 300.000 adet zeytin fidanından 250.000'i üreticilere ulaştırılmıştır. 50.000 adet fidan ise yıl içinde dikim dönemine doğru dağıtılmıştır.⁴⁹

Bu değişim, zeytin çeşitlerine yönelik ilginin arttığını ve zeytin üretimi konusunda daha sistematik bir yaklaşımın benimsenmeye başladığını göstermektedir. Üretim miktarındaki artış, tarımsal eğitim/araştırmaya yatırım yapmanın ve çiftçilere kaynak sağlamanın somut faydalarını ortaya koymuştur. Daha iyi yetiştirme yöntemlerinin benimsenmesi doğrudan doğruya üretkenliğe ve muhtemelen zeytin yetiştiricileri için daha büyük ekonomik getiriye dönüşmüştür. Diğer taraftan zeytin fidanı dağıtımları, zeytin yetiştiriciliğini genişletmek için iyi organize edilmiş ve sistematik bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bu tür girişimler zeytin üretiminde uzun vadeli büyümeye katkıda bulunmuş ve çok sayıda çiftçinin geçimini desteklemiştir.

Enstitüde yapılan tetkiklerde daha çok ağaç habitatı, yaprakları ve dalları ile meyvelerin morfolojik vasıfları üzerinde durulmuş, Ziraat Yüksek Mühendisi 3 uzman tarafından 1944 yılında yaprakların ortalama ölçüleri ve meyvelerin gelişigüzel yetişmiş numune örneklerinden ortalama ölçülerin özellikleri tespit edilmiştir. Zeytinlerin yağ oranları enstitü laboratuvarında tetkik edilerek muhtelif cinsler birbirinden ayırt edilmeye çalışılmıştır. Laboratuvarında yapılan tespit sonucunda İzmir'in zeytin bakımından kozmopolit bir yer olduğu ortaya konulmuştur. Ayvalık ve Edremit gibi zeytin türlerinden ziyade, başka bölgelerden gelen yerli ve yabancı zeytin çeşitlerini ihtiva ettiği görülmüştür. Enstitünün dışarıda yaptığı tetkik ve aşılama sonucunda laboratuvarında yapılan analizler bölgedeki zeytin çeşitleri, bunların rastlandığı yer, yağ oranları ve vasıflarını ortaya koymuştur. Buna göre, Bornova Zeytincilik İstasyonu'nda 1944 yılında yapılan deneme ve tetkiklerde 14 çeşit yerli, 6 çeşit yabancı ve 9 çeşit yabancı kökenli olma ihtimali yüksek olan zeytin çeşitleri tespit edilmiştir. Bu çeşitlerden yerliler arasında İzmir merkez, Seferihisar, Çeşme, Menemen, Ödemiş, Torbalı, Tire, Bayındır, Torbalı, Bergama ve Dikili'de yapılan araştırmalar yer almıştır. Yabancı menşeli zeytinler grubu ise laboratuvarlarda denemeleri yapılmıştır.

“Zeytinciliğimizin Islah Çalışmaları”, *Yeni Asır*, 13 İlkteşrin 1941.

48 *Zeytincilik İstatistiği (1944-1949)*, 5.

49 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Çalışmaları ve Haberler: Zeytincilik Yatırımları”, *Zeytin Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 7.

Yabancı olma ihtimali yüksek olan çeşitlere ise Karşıyaka, Soğukkuyu, Bornova, Buca, Çeşme ve Karaburun gibi yerlerde yapılan araştırmalarda rastlanmıştır. Yerli çeşitler içerisinde yapılan denemelerde 7'sinin yağlık zeytin olduğu, 3'ünün sofralık ve geriye kalan 2'sinin ise yağlık ve sofralık zeytin özelliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık yabancı zeytin çeşitlerinin 3'ü yağlık diğer 3'ü de sofralık olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yabancı kökenli olma ihtimali yüksek olan çeşitlerde ise 5'i sofralık, 2'si yağlık, 2'si de sofralığa yakın zeytin çeşidi olduğu tespit edilmiştir. Zeytin çeşitlerinin kalitesi açısından bakıldığında yerli çeşitler içerisinde Bergama, Dikili, Bayındır, Tire'deki çeşitlerin yağ oranlarının iyi derecede olduğu, Torbalı'nın ise bazı bölgelerinin iyi, bazılarının ise daha düşük oranda olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık yabancı menşeli zeytinler İtalyan ve İspanya kökenli olup yağlık olanların çok iyi, sofralık türlerinin ise vasat derecede olduğu belirlenmiştir. Yabancı kökenli olma ihtimali yüksek olan türlerde ise Soğukkuyu mevkisinde yapılan zeytin araştırmalarında sofralık zeytinlerin iyi, Çeşme'de yapılan yağlık ve sofralığa yakın olan zeytinlerin iyi dereceli olduğu tespit edilmiştir. Buca ve Bornova'da yapılan tetkiklerde sofralık zeytin çeşitlerinin kalite açısından orta dereceli olduğu gözlemlenmiştir.⁵⁰

Kuruluşundan bu yana zeytin ıslahı ve seleksiyon çalışmaları üzerine faaliyet gösteren enstitü, 1965 yılı itibarıyla 500.000'den fazla aşılı fidan dağıtımını gerçekleştirmiştir. Ülke genelinde kurulan birçok bahçe, enstitü tarafından temin edilen fidanlarla tesis edilmiştir. Enstitünün yıllık fidan üretim kapasitesi 20.000 ile 25.000 arasında değiştiğinden, 1965 yılında 500 dekarlık bir fidanlık alanının satın alınmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, işleyiş düzenini beş ayrı grup şeklinde sınıflandırarak yapılandırmıştır. Bu gruplar; Toprak, Gübre ve Budama İşleri Şubesi, Salamura şubesi⁵¹, Yağcılık, Laboratuvar ve Araştırma şubeleri, enstitünün önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Toprak, gübre ve budama şubesi, zeytin ağacının en uygun biçimde şekillendirilmesi, mahsule katkı sağlanması ve ürünün sürekliliğinin güvence altına alınması amacıyla budama sistemlerinin geliştirilmesi, ağacın ihtiyaç duyduğu gübre miktarının, çeşidinin ve uygulanma zamanının belirlenmesi, ayrıca toprak işleme yöntem ve döngülerinin tayin ve tatbik edilmesi ile görevlidir. Bu çalışma, zeytin üreticilerine önemli ölçüde destek sağlamıştır. Dünya genelinde zeytin üretimi açısından önde gelen ülkeler arasında yer alan Türkiye, ağaç başına en düşük verime sahip zeytinliklere sahip olduğundan, bu teknik bakım tedbirlerinin alınması üzerinde özellikle

50 Gürsel, "İzmir Zeytin Çeşitleri", 166-167; Nuri Benlioğlu, *Zeytin*, (İzmir: Doğanlar Basımevi, 1948), 15-18; "Zeytinciliğimizin Islah Çalışmaları", *Yeni Asır*, 13 İlkteşrin 1941.

51 Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü'nün salamura ve laboratuvar gibi inşaat işleri için 1954 yılında başlatılan çalışmalar Nafia Vekâletinin 24/08/1955 tarih ve İmar Yapı Dairesi Reisliği İnceleme Bürosu'nun 33-249/28234/1316 sayılı yazısı ile kararlaştırılmış ve Müteahhit Nevzat Tunay'a 80.770 liraya ihale olunmuştur. Bkz. BCA, 30-11-1-0/256-7-5, (11.01.1956), 1-7.

durulmuştur. Bu konuda enstitü bünyesinde ve rehberliğinde faaliyet gösteren zeytincilik teşkilatı, teknik bilginin kolayca zeytinciye ulaşması amacıyla çalışmalarını artırmıştır. 1952’de kurulan Salamura şubesi, İspanyol yöntemiyle⁵² yeşil zeytin salamura süreçleri üzerine araştırma–geliştirme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Ege’de *Memecik*, *Memeli*, *Domat*, *İzmir Sofralık* ve *Çilli* zeytin çeşitlerinin üretim miktarları ile tuzlu su kesafet dereceleri belirlenmiş ve öncü bilimsel araştırmalara imza atılmıştır. Günümüzde Ege Bölgesi’nde mevcut zeytin çeşitlerinin hangi türlerinin salamuraya uygun olduğu ve bu çeşitlerin en iyi şekilde nasıl salamura edileceği hususunda kesin tespitler yapılmıştır. Türkiye’de ilk defa içi dolgulu zeytin üreten ve her yıl 10 ton civarında salamura gerçekleştiren bu şubenin faaliyetleri, ilgili enstitü kapsamını aşarak birçok girişimcinin salamurhane açmasına önayak olmuştur. Zeytinin salamura olarak kıymetlendirilmesi daha çok kâr getirdiği için salamura olarak tercihen edilen bir konu olarak öne çıkmıştır. Tekniğine uygun yapılan salamura zeytinleri uluslararası piyasada nam salmış ve enstitünün yaptığı salamura zeytinleri başta Almanya olmak üzere birçok ülkeye gönderilmiştir. Yağcılık şubesi, 1954 senesinde örnek ve çağdaş bir zeytinyağı fabrikasının kuruluşuyla faaliyete geçmiştir. Bu şube, yeni zeytinyağı fabrikası kuracak veya mevcut fabrikalarını yeniden yapılandırmak isteyen müteşebbisler için tavsiyelerde bulunmuştur. Plan/program hazırlamak, modern bir işletmenin çalışma yöntemleri ve elde edilecek verim üzerinde teşvikte bulunmak, yıllık ortalama 500.000 kilogram zeytini işleyerek çiftçinin mahsulünü değerlendirmek, kaliteli yağ üretmek suretiyle zeytin üreticilerini iyi bir fabrikada zeytinlerini işleme yönlendirmek ve ülkenin zeytinyağı sanayisi ile ticaretine katkıda bulunarak zeytin mahsulünün bekletilmeden işlenmesini sağlamak, şubenin başlıca görevleri arasında yer almaktadır.⁵³

Enstitüde (1937–1963) döneminde yürütülen bilimsel araştırmalarda Ege Bölgesi’ndeki 5 zeytin çeşidinin sudkostik⁵⁴ banyo kefaseti ve süresi, ana besin maddesinin tedricen azaltılması halinde zeytinlerde görülen arazlar, zeytin ağaçlarının tuzluluğa dayanma güçleri, çiçeklenme döneminde yağışın verim üzerindeki tesiri, yeşil zeytin salamuracılığında yıkama ve oksidasyonu önleme, yeşil zeytinlerin asitlerle muhafazası, zeytin yapraklarında sudan

52 İspanyol usulü yeşil zeytin yapım yöntemi İspanya’dan dünyaya yayıldığı için “İspanyol Usulü” ismiyle anılmaktadır. Bu gıda değerlendirme yöntemi, dünyada genel kabul gören bir yeşil zeytin yapım usulü olup ülkemizde de bu yöntem yaygın olarak kullanılmaktadır.

53 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 15-18; Bkz. “Türkiye Zeytinciliğinin Beyni”, 27; Zeytincilik Enstitüsü uzmanlarından Kemal Çeçen, bölgedeki çiftçi yahut köylüye zeytin bakımı, dikimi ve aşı yöntemlerine yönelik somut bilgiler sunmuş ve çeşitli zirai yayımlar aracılığıyla sorunlarına çözüm üretmiştir. Bkz. Kemal Çeçen, “Zeytinlikler Üzerine Düşündüklerimiz”, *Çiftlik*, 78 (Ekim 1966): 28-29; Nadir Uysal, *Zeytin Fidanı Dikim ve Bir Yıllık Bakımı Tarifnamesi*, (İzmir: T.C. Ziraat Vekâleti Zeytincilik İstasyonu Yayınları, Numara: 1, Ege Basımevi, 1942), 3-12.

54 Sodyum hidroksit (kostik) kimyasal maddesinin sulandırılmasıyla elde edilen sıvı haline sıvı kosik ya da sudkostik denir. Kostik karışım oranına göre %48 veya %32’lik kostik diye adlandırılır.

faydalanabilme imkânları, çeşitli zeytinlerde yağ ölçümü, yabani zeytinliklerin aşıl原因arak dikimi, tohumdan fidan üretiminde yüksekten aşı denemesi, zeytin ağaçlarında bilezik alma, zeytinlerin kök ve toprak ile münasebetlerinin tespiti gibi konular üzerinde durulmuştur. 1963 yılından sonraki süreçte Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda 5'er yıllık plan ve programlarla çalışmaları proje bazlı araştırmalara yönelmiştir. 1970'li yıllardan itibaren yüksek ve doktora tezlerinin yanı sıra kurum bünyesinde ülke zeytinciliğine dair projeler uygulamaya girmiştir. Bu kapsamda zeytinde uç almanın rolü, 3–5 yaşlarındaki çeliklerle üretmenin özellikleri, zeytin ağacında ana dal adedi, zeytin çeşitlerinin tespiti, *ligustrum*⁵⁵ ile *afinite*⁵⁶ denemeleri, mikro ve makro elementler noksanlığı arazının tespiti, zeytinyağı üretiminde randıman, Ege Bölgesi'nde üretilen zeytinyağlarının fiziki ve kimyevi analizleri gibi konular yer almıştır.⁵⁷

1950–1960 evresinde bahçe bitkileri konusunda ıslah–deneme, araştırma–geliştirme, üretim ve dağıtım gibi çeşitli bileşenlerde kayda değer gelişmeler sağlanmıştır. Bu bağlamda, dönem içerisinde standartlaştırılmış meyve tiplerinin geniş çapta üretiminin sağlanması ve bu ürünlerin halk arasında yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi amacıyla, daha önceden kurulmuş olan istasyonlar ile numune fidanlıklarının sayısı artırılmıştır. 1950 yılında bahçe kültürleri istasyonları ve numune fidanlıklarının toplam sayısı 27'dir ve bu alanın büyüklüğü 8.286 dekar olarak belirlenmiştir. 1956 yılı itibarıyla ise bu kurumların sayısı 41'e yükselmiş, saha genişlikleri ise 12.010 dekara ulaşmıştır.⁵⁸ Bu kapsamda 1950 ve 1957 yılı karşılaştırıldığında özellikle Marmara ve Ege Bölgelerinde zeytin ağacı sayısında önemli bir değişim yaşandığı görülmektedir. Zira zeytincilikte birinci bölge olarak görülen ve bizzat Zeytincilik Enstitüsünün yakınlarında yer alan yerleşimler içinde yer alan illerde önemli bir değişim yaşanmıştır. İzmir, Aydın, Balıkesir ve Muğla 7.500.000'den fazla ağaç sayısı ile dört büyük yerleşim arasında yer almıştır. İkinci bölge olarak tespit edilen Bursa, Gaziantep, Hatay, Çanakkale ve Manisa illeri 1 milyondan fazla ağaç sayısı ile bu değişim daha düşük düzeyde kalmıştır. Geriye kalan İçel, Antalya, Kocaeli, İstanbul, Tekirdağ, Siirt, Urfa, Maraş, Mardin, Trabzon, Artvin, Ordu, Kastamonu, Sinop, Denizli, Burdur, Bilecik ve Isparta'da ise ağaç sayısındaki değişim 1 milyondan az olacak şekilde seyir izlemiştir.⁵⁹ Yabani zeytinliklerin aşıl原因ması, zeytin ıslahı ve fidan dağıtımını gibi çalışmalar neticesinde artan ağaç sayısına paralel olarak,

55 “Diğer adıyla “Kurtbağrı”, olarak bilinmektedir ve zeytingiller familyasından *Ligustrum* cinsini oluşturan çalı veya küçük ağaçlara verilen isimdir.”

56 Ziraat sektöründe, özellikle bahçe kültürleri alanında sıklıkla kullanılan bir terimdir. Tarımda aşılı bitkilerde anaç ve kalem arasında, tek bir bitki gibi büyüme ve gelişme gerçekleştirebilmede yaşanan uyuma denir. Anaç kalem ilişkisi olarak da adlandırılmaktadır.

57 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 18-20.

58 *Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, 1957), 20.

59 Muhip Özyiğit, “Memleketimiz Zeytinyağı İstatistikleri Üzerinde Bazı İncelemeler”, *Zeytin Meslek Dergisi* 1, (Tarih yok): 8-11

zeytin üretim miktarı da önemli bir artış göstermiştir. 1946 yılında 175.645 ton olan zeytin üretimi, 1960 yılı itibarıyla 427.477'ye yükselmiştir.⁶⁰

Bu veriler, birinci gruptaki illerin ülke zeytinciliğinin ağaç sayısı itibarıyla %65'lik kısmını oluşturduğunu göstermektedir. 1 milyondan fazla olan iller 5 grupta toplanmıştır. Bunlar arasında 4 milyon ağaç ile Bursa ve Gaziantep başta gelirken, bunları 2.5 milyon ile Hatay ve Çanakkale; 1.433.000 ağaç ile Manisa takip etmiştir. Ülke zeytinciliğinin geriye kalan %30'luk dilimi bu grupta yer almıştır.

İller	Ağaç Sayısı		Artış Oranı %
	1950	1957	
Gaziantep	1.278.000	3.709.000	290
Hatay	1.026.000	2.623.000	255
Çanakkale	1.020.000	2.243.000	238
Antalya	238.000	509.000	218
İzmir	4.139.000	7.875.000	190
Manisa	739.000	1.433.000	181
Balıkesir	4.671.000	7.671.000	164
İçel	479.000	747.000	155
Kocaeli	268.000	397.000	144
Aydın	5.738.000	7.678.000	134
Muğla	6.145.000	7.671.000	125
Bursa	3.278.000	3.918.000	120
Türkiye	29.737.000	47.628.000	160

Tablo 3: 1950–1957 Yılları Arasında Zeytin Ağacı Sayısı (Adet) ve Artış Nispeti (%)

Kaynak: (Zeytin Meslek Dergisi 1): 8-11.

1950–1960 döneminde zeytinciliği desteklemek ve programlamak amacıyla uygulanan siyasetin etkisiyle, zeytin endüstrisine toplumda büyük ilgi olmuştur. Bu durum, Zeytincilik Enstitüsünün çalışmalarını harekete geçirmiştir. Enstitü, deneme ve üretim faaliyetleri neticesinde damızlık fide sayısında kayda değer bir artış sağlamış ve çekirdekten yetiştirdiği fideleri halka intibak ettirmiştir. Ayrıca, zeytinciliğin gelişimini teşvik etmek maksadıyla oldukça geniş bir alanı kapsayan delicelik sahaları, 3573 sayılı yasa⁶¹ kapsamında talep edenlere devredilmiştir. 1955'de zeytinlik alanları içerisinde 30.326 dekar delicelik arazisi tespit edilmiş ve bunun 33.659 dekarı

⁶⁰ Zirai İstatistik Özetleri: 1941-1962, 10.

⁶¹ Kanun No: 3573, Kabul Tarihi: 26/1/1939, Resmi Gazete: 07/02/1939, sayı 4126; Düstur, Tertip: 3, cilt: 20, s.174.

parselaj çalışmaları ile düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, 29.670 dekarlık alana yabancı zeytinlik dağıtımı gerçekleştirilmiştir.⁶² Aynı dönemde enstitü tarafından üretilen 16.000 adet damızlık zeytin fidanı, ilgili üreticilere teslim edilmiştir. Benzer bir şekilde, 1959 yılında Şanlıurfa ve Gaziantep illerindeki yetiştiricilere herhangi bir karşılık beklenmeksizin 60.000 adet yabancı zeytin fidanı ile 500 dekarlık bir zeytinlik tesis edilmiştir.⁶³ 1960 yılında Amerika Birleşik Devletleri Teknik Yardım Heyeti (I.C.A) bünyesindeki zirai ekonomi mütehassısları Lippert S. Ellis ve Charles G. Grey, ilgili enstitüyü ziyaret ederek milli zeytincilik komitesince hazırlanan zeytinciliğin kalkınmasına yönelik projeyi değerlendirmiştir. Amerikalı uzmanlar, projeye ilgi göstermiş, notlar almış ve Türkiye zeytinciliğine dair bilgi toplamıştır.⁶⁴

Enstitü tarafından zeytincilik konusunda bilim ve tekniğe uygun olarak çalışmalar yapılmış ve bakımsızlık sebebiyle hastalık yatağı olan birçok zeytinliğin zararlı hastalık ve haşerelerden kurtarılmasına yönelik araştırmalar yürütmüştür. Enstitü Bornova, Adana ve Ankara'daki zirai mücadele kurumlarıyla iş birliği halinde zeytin erinosu, danaburnu, küçük yaprak güvesi, zeytin güvesi ve zeytin sineği başta olmak üzere pek hastalık üzerinde çalışmalar yapılmıştır.⁶⁵ Özellikle Marmara kıyıları başta olmak üzere Bursa ve Kocaeli illeri ile Ege coğrafyasında yaygın olarak görülen zeytin sineği hastalığına karşı mücadele bu yöndeki araştırmaların en yaygın olanıdır. 1932 yılında Bornova ve civarındaki zeytinlikler üzerinde yapılan çalışmaları bunun en somut örneğidir. Benzer şekilde 1932, 1933 ve 1934 yıllarında Foça, Ayvalık ve Dikili dolaylarında yapılan incelemelerde bahçelerin %80 oranında; Söke, Fethiye, Milas, Kuşadası ve İzmir'in denize yakın bölgelerinde %40-90 oranında; Aydın, Çine, Menemen, Akhisar, Soma ve Bergama'da %6-15 oranında; Bandırma'da %41, Burhaniye'de %13 ve %13 oranında ise Edremit'te zeytin sineğine rastlanmıştır. Bölgede özellikle Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü ile birlikte başlatılan geniş çaplı tetkiklerde, zeytin sineğinin ürün rekoltesini ciddi ölçüde düşürdüğü ve kalitesine zarar verdiği tespit edilmiş ve zeytin bakım memurları enstitüdeki Ziraat Yüksek Mühendisleri rehberliğinde mücadele çalışmalarına başlamıştır. Böylece kısa süre içerisinde hastalığın ve zararlıların yaptığı tahribatın önüne geçilmiştir.⁶⁶ Balıkesir, Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Bandırma ve Erdek'te 7 milyon zeytin ağacı güve mücadelesinde ilaçlanmıştır.⁶⁷

62 *Ziraat Vekâleti 1955 Mali Yılı Çalışmaları*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Yayınları, 1956), 20.

63 *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Yayınları, 1960), 17.

64 Süleyman Aksu, "Haberler", *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Aralık 1960): 10.

65 Nihat İyriboz, "Zeytin Hastalıkları", *Tarım-Ziraat Gazetesi*, 9 (1 Nisan 1939): 152-154; "Nebat Hastalıkları ve Zararlı Hayvanat Böcekleriyle Mücadele", *Türkiye Ziraat Gazetesi*, 16 (1 Eylül 1939): 255; Reşat Aysu, "Zeytin Sineği", *Tomurcuk* 6, 6 (Mart 1957): 15-19.

66 Nihat İyriboz, *Zeytin Hastalıkları*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, 1938), 21-27; Bkz. "Zeytin Güvesi ile Mücadele", *Hâkimiyet*, 15 Şubat 1953, 2.

67 Bursa ve civarında görülen zeytin hastalıkları ile mücadele çalışmaları için Bkz. *Hâkimiyet*, 18 Mart 1953, 2; "Zeytin Güvesi Mücadelesi", *Hâkimiyet*, 26 Mart 1953, 2; "Zeytin Ağaçları İlaçlandı",

1953 yılı Şubat–Eylül ayları arasında zeytinlere musallat olan haşeratlarla karşı mücadelede ilaçlamalar yapılmıştır. Zeytin sineği ve diğer sorunlarla mücadele kapsamında, toplamda 3.544.380 adet zeytin ağacı ilaçlanmıştır.⁶⁸ 1954 yılında İzmir’de Zirai Mücadele Enstitüsü ile iş birliği halinde zeytin güvesi mücadelesinde 2.054.457 zeytin ağacı 10.500 kilogram ile ilaçlanmıştır. Zeytin sineği mücadelesinde 1.299.016 ağaca 1 ton sodyum arseniyat ve 35 ton melas kullanılarak haşereler temizlenmiştir. Zeytin kurdu ile mücadelede Değirmendere Kesre köyünde haşerelere karşı 2.075 zeytin ağacına ilaçlama yapılmıştır. Bornova’da bir çiftçiye ait zeytin bahçesinde yaygın olarak görülen koşnillere (*leucaspis*) karşı 2.000 ağaç ilaçlanmış ve çiftçiye ilaçlama yöntemi uygulamalı olarak gösterilmiştir.⁶⁹ 1955 yılında enstitü tarafından zeytin güvesi ve zeytin sineği hakkında araştırma ve deneme çalışmaları yapılmıştır. Balıkesir–Ayvalık’ın Alibey ve Çiçek adalarında (zeytin güvesi) ile İzmir–Urla’da 390 ağaç (zeytin sineği) yapılan tetkiklerde zeytin ağaçları tayyareler ile ilaçlanmıştır. Yapılan denemelerde zeytin ağaçlarının istenilen ölçüde ilaçlanmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple genel ilaçlama metodu yerine yöredeki çiftçilere bölgesel ilaçlama metodu önerilmiştir. 1956 yılında enstitüye ait ve Bornova–Işıklar köyü yakınlarındaki diğer bahçelerde zeytin güvesine karşı ilaçlama denemeleri yapılmıştır. Enstitüde yapılan denemelerde 400 ağaç kullanılmış ve pülverizatörlerle ilaçlama yapılmıştır. Işıklar köyündeki denemelerde ise 260 ağaç parsellere bölünerek 20’şer olacak şekilde ilaçlama yapılmıştır. Deneme neticesinde zeytin güvesi ile mücadelede ilaçlama yapılacak ağaç sayısının 50 veya daha fazla olması gerektiği, DTT ilaçlarıyla yapılan ilaçlamanın etkili olduğu ve zeytinlerin çiçeklenme döneminde Parathion ve Diazinon gibi ilaçların kullanılmasının mücadelede daha etkili olduğu tespit edilmiştir.⁷⁰

1960 yılında Bursa ve civarındaki zeytinliklerde çiçek devresinde görülen zeytin güvesi haşeresine karşı zirai mücadele ve ilaçlama çalışması yapılmıştır. Mücadelede zeytin bakım memurlarının yanı sıra Bursa Zirai Mücadele Müdürü Mehmet Özeren yer almıştır. Mücadele çalışmalarında 200.000 dekar zeytinlik sahasının 86.591 dekarı ilaçlanmış ve 216.420 kilogram

Hâkimiyet, 23 Nisan 1953, 2; “Zeytin Güvesi Mücadelesi”, *Hâkimiyet*, 16 Mayıs 1953, 2.

68 “Yurdumuzda Zirai Mücadele Faaliyeti”, *Hâkimiyet*, 6 Ekim 1953, 2; Aynı dönem içerisinde Tarım Bakanı Nedim Ökmen, zeytinliklerde görülen zeytin güvesi ve sineği mücadelesine büyük önem verildiğini, 16 milyon kadar zeytin ağacının bu zararlılara karşı ilaçlandığını; hastalık ve haşeratla mücadelenin geçen yıllara göre kıyaslandığında 1950 ve sonrasında daha geniş ve yaygın bir şekilde mücadele ederek başarı sağlandığını vurgulamıştır. Bkz. Nedim Ökmen, “Ziraatta Büyük Gelişmeler”, *Hâkimiyet*, 8 Şubat 1954, 2.

69 Cemal Aksoy, “İzmir Bölgesinde 1954 Yılında Yapılan Mücadele İşleri”, *Tomurcuk* 4, 41 (11 Mayıs 1955): 10-11.

70 Kemal Akman, “Zeytin Güvesi (*Prays oleaellus*)ne Karşı Yeni Mücadele Metodu Üzerinde Araştırmalar”, *Tomurcuk* 6, 72 (Aralık 1957): 8-9; Bkz. Reşat Aysu- ve Kemal Akman, “Zeytin Sineğine (*Dacus oleae*) Karşı Mücadele Metotları Üzerinde Araştırmalar”, *Tomurcuk*, 7, 76 (Nisan 1958): 8-9.

DDT ilacı uçakla atılarak zeytin bahçeleri temizlenmiştir.⁷¹ 1961 yılında zeytin sineği ile mücadelede Zeytincilik Enstitüsü talimatları doğrultusunda Bursa Gemlik'in Çukurbahçe dolaylarında mücadele yapılmıştır. Mücadele Armutlu ve Fıstıklı ile Gemlik-Kumla yolunda yer alan 31.000 ağaç ilaçlanarak 600 kilogram Basudin ilacı kullanılmıştır. Mudanya'da yapılan mücadelede 5.500 ağaca 90 kilogram ilaç sarf edilmiştir. Bursa merkezine yakın Gündoğdu köyünde 2.100 ağaca ilaçlama yapılmış ve 55 kilogram ilaç kullanılmıştır. İznik'te yer alan Dereköy'de 16.250 ağaç ilaçlanmış ve bu mücadelede 325 kilogram Diptereks ilacı kullanılmıştır.⁷²

Mücadele çalışmalarıyla eş zamanlı olarak zeytincilik uzmanı Ferruh Barlas, bilimsel araştırmaların sonuçlarını referans alarak halkı bilinçlendirmeye yönelik kitapçıklar hazırlamıştır. Hazırlanan kitapçıklar, zeytin yetiştirme şekilleri ve zeytincilik ile ilgili diğer konularda bilgi vermek amacıyla toplam 20–30 sayfa olarak basılmıştır. Bu eserlerde özellikle zeytin sineği, zeytin güvesi ve zeytin kurtları gibi ağaçlara musallat olan haşeratlar tanımlanmış ve bunlara dair entomolojik ve biyolojik mücadele metotlarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ege ve Marmara Bölgelerini titizlikle inceleyerek gerçekleştirdiği gözlemler neticesinde, zeytin üretimiyle ilgilenen bireylerin büyük bir kısmının zeytin sineği ile zeytin güvesini birbirine karıştırdığını ve hatta her iki böceği de aynı şekilde değerlendirdiklerini tespit etmiştir. Bu iki zararlının ayırt edilmesi ve ona göre tedbirlerin alınması için zeytin üreticileri tarafından iyi bir şekilde tanınmalarının gerekliliğine dair ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.⁷³ Zeytin hastalıklarının mahsul verimine ciddi ölçüde zayıflatır vermesi ve haşerelerin Balıkesir, Çanakkale ve Muğla hattında yaygın olarak görülmesi üzerine Tarım Bakanlığının başlattığı incelemelerde yer almıştır. Zeytin sineği ve zeytin güvesi gibi hastalıkların yanı sıra diğer bazı hastalıkların da mahsul yetersizliğine neden olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Muğla/Milas bölgesinde enstitü bünyesinde bir zeytin hastalıkları istasyonunun kurulması gerektiği önerilmektedir.⁷⁴

Enstitü, 1937–1950 yılları arasında Mıntika Zeytincilik Teşkilâtı şeklindeki oluşumlar aracılığıyla zeytin bakım memurları eşliğinde yabancı zeytinliklerin tespiti, parselajı, zararlı hastalıklarla mücadele, zeytinliklerin bakımı ve budanması gibi konularda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda Avrupa'da zeytincilik konularında eğitim alan öğrenciler önemli rol üstlenmiştir. Bunlar arasında Ferruh Barlas, Kemal Çeçen, Nadir Uysal ve Yahya Kerim Onart gibi uzmanlar yer almaktadır. Örneğin eğitimden

71 Mehmet Özeren, "Bursa'da Zeytin Güvesi Çiçek Devresine Karşı Uçakla Mücadele", *Koruma* 1, 3 (Ağustos 1960): 8-9.

72 Mehmet Özeren, "Zeytin Sineği (*Docus Oleae*)", *Koruma* 1, 9 (1961): 27-28.

73 Ferruh Barlas, *Zeytinliklerde Sinek ve Güve Kullanılan Alet ve İlâçlar*, (Bursa: Bursa Koza Birliği Yayınları, 1937), 3-13.

74 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış: Şubat 1954, Ziraat Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, 130 (Nisan 1954): 119.

döndükten sonra İzmir Mıntıka Zeytincilik Mühassısı olarak görev yapan Yahya Kerim Onart, zeytin bahçelerinde yaptığı çalışmaların yanı sıra 10 Haziran 1937’de yayınladığı 112 sayfalık raporda Türkiye zeytinciliğinin diğer ülkelerle mukayesesi ve gelişme imkânları üzerinde durmuş, neler yapılması gerektiği üzerine öneriler getirmiştir.⁷⁵

Zeytincilik uzmanı Ferruh Barlas, hazırladığı eserlerde Türkiye’deki zeytinlerin isimlerini ve ölçülerini belirtmiştir. Daha sonra zeytinliklerin sürülme tekniği, kullanılan gübrelerin türleri ve ölçüsü cetveller ile detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Zeytin sineği ve güvesinin biyolojisi, kullanılan aletler, haşeratların zeytinliklere verdikleri zararlar, mücadelesi ve zeytincilikte kullanılan ekipmanlar üzerinde kapsamlı bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca, zeytin toplama, muhafaza ve sofralık üretim süreçleri üzerinde durulmuş ve salamura usulleri hakkında bilgi sunulmuştur. Zeytinyağı, yağhaneler, zeytin ve zeytin ağaçları; zeytinyağının yapısı, kullanımı ve kalitesi de incelenmiştir.⁷⁶ Barlas’ın, 1’i İtalyanca ve 10’u Türkçe olmak üzere 11 adet broşürü ve kitabı bulunmaktadır. Eserleri arasında yer alan İtalyanca/Türkçe lügat hazırlanmış, fakat basılmamıştır. Bursa Bölgesi zeytin çeşitleri üzerine doktora tezi hazırlamıştır. Eserlerin yanı sıra zeytinciliğin bilimsel olarak yapılması konusunda birçok girişimde bulunmuş, Bakanlığın bu yöndeki araştırmalarında aktif olarak yer almış ve 1940’lı yıllarda Marmara’dan Ege’ye uzanan hat boyunca Zeytincilik Mühassıslığı Teşkilâtının kuruluşunda öncü rol üstlenmiştir. Enstitüde görev aldığı zaman içerisinde Zeytin Bakım Fen Memurları yetiştirmiş, memurlarla birlikte Anadolu’yu karış karış gezerek halkın elindeki bakımsız bahçelerde budama eğitimi yapmıştır. Bakanlık ile yapılan istişarelerin ardından 1940 yılında Zeytincilik Kanunu ve Nizamnamesinin⁷⁷ çıkartılmasında etkili olmuştur.⁷⁸ Ferruh Barlas, L’olivicoltura e L’oleificio in Turchia eseriyle İtalya’da Türk zeytinciliğini anlatmıştır. Ayrıca “Zeytincilik Öğütleri” ve “Zeytinliklerde Bakım İşleri”, “Zeytin Ağacı ve Kültürü” isimli eserler kaleme almış ve zeytincilik kültürünün bilimsel olarak yapılması üzerinde önemle durmuştur.⁷⁹ Diğer taraftan ziraat müfettişi ve Zeytincilik Enstitüsü zeytincilik uzmanı olarak bölgeyi karış karış gezerek halkın elindeki bahçelerin bakımı, budanması ve hastalıklara karşı mücadelesi konularında öğütler vermiştir. İzmir’in Kuşadası, Seferihisar,

75 Yahya Kerim Onart, *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, (İzmir: Bilgi Matbaası, 1937), 4-6, 29.

76 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Bibliyografisi: Zeytinliklerde Araştırma-Deneme ve Demonstrasyonlar Üzerine Görüşlerimiz”, *Zeytin Meslek Dergisi* 3, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1960): 42-43.

77 Ferruh Barlas, *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi Ticarete Zeytincilik*, (Bursa: Bursa Koza Birliği Yayınları, 1937), 9-10.

78 Süleyman Aksu, “Zeytinciliğe Emeği Geçenler”, *Zeytin Meslek Dergisi* 5, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 1961): 27-28.

79 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Bibliyografisi”, *Zeytin Meslek Dergisi*, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1961): 34-35.

Selçuk–Şirince, Bornova, Kemalpaşa, Menemen, Bergama, Dikili ve Foça hattı boyunca tetkiklerde bulunmuştur.⁸⁰

Kemal Çeçen, araştırma–geliştirme çalışmaları ve bizzat saha üzerinde yürüttüğü incelemelerin yanı sıra çeşitli eserler kaleme almış ve zeytinciliğin gelişme imkânları üzerine tavsiyelerde bulunmuştur.⁸¹ Zeytincilik uzmanı Kemal Çeçen’in Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğünce kitapları basılmıştır. 1952’de “*Zeytin Ağacı ve Gübre*” kitabında zeytinin gübreye olan ihtiyacı, çeşitleri, etkisi miktarı ve zamanlamasını; 1953’te “*Zeytin Ağacı ve Budanması*”; eserinde zeytin budanmasının gerekliliği, zamanı, çeşitleri ve aletleri; 1954’de “*Zeytinyağı ve Toprak İşletilmesi*” adlı eserinde toprağın işlenmesinin faydaları, yabancı otlar ve köklerinin bakımı; 1957’de “*Yabancı Zeytin ve Aşı İşleri*” isimli eserinde delicelerin aşılınması ve dikimine dair veriler sunmuştur. Öte yandan “*Zeytin Ağacı Yumrusundan Nasıl Üretilir?*”, “*Yumrular neden üretilir? Faydası nedir?*” gibi enstitüde yapılan çalışmalarının sonuçlarını değerlendirmiştir. Ayrıca zeytin üreticilerine hitap eden ve bilgilendiren çeşitli broşürlerde hazırlamıştır.⁸²

Çeçen, 1961’de yayınladığı bir başka eserinde Türkiye’deki zeytinciliği değerlendirmiştir. Zeytin ağacı sayımına ilişkin resmi istatistik verilerini sunmuş; koruma ücreti ile vergi miktarına olan etkisi ve planlı çalışmalara temel teşkil etmesi nedeniyle ağaç sayımının kesin rakamlarla gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Devletin zeytincilik alanında programlı ve planlı bir şekilde çalışabilmesi için envanter bilgilerine sahip olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zeytinliklerin vergilendirilmesi için ağaç sayısının değerinin yanlış tespit edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, her bir ağacın yıllar itibarıyla verdiği mahsulün, birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini göz ardı etmemiştir. Yıllık zeytinyağı talebinin dış yardımlar sayesinde kapandığının fakat ilerleyen yıllarda yaşam standartlarının yükselmesi ve dışa bağımlılığın artması ile birlikte bu açığın kapanmasında sorunlar ortaya çıkabileceğini ileri sürmüştür. Çözüm yolunu, üreticinin hatasız kültür tedbirlerini uygulayarak mevcut mahsuldar zeytin ağaçlarının verimliliğini artırması gerektiğini belirtmiştir. Tarım Bakanlığı ve diğer resmî kurumlar, zeytin yetiştirmeye uygun olan arazilerin, kooperatiflerle ve rehber çiftçilerle birlikte yeni plantasyonlar açılarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, zeytin ağacından elde edilecek ürünlerin, uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirildiğini belirtmiştir.⁸³ Enstitüde zeytincilik uzmanı olan Kemal Çeçen “Aziz Zeytinciler, Yanlış Yoldayız” başlıklı yazısında

80 “Zeytincilik Tetkikleri”, *Halkın Sesi*, 22 Ağustos 1934, 1; *Yeni Asır*, 2 Eylül 1934, 6; “Fenni Zeytincilik”, *Ulus*, 24 Şubat 1935, 3.

81 Kemal Çeçen, *Zeytinlikte (Dikme) Fidan Dikimi ve Bakımı Teknik Prensipleri Üzerine Düşüncelerimiz*, (İzmir: Bornova Zeytincilik Enstitüsü Yayınları 1962), 3.

82 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Bibliyografisi”, *Zeytin Meslek Dergisi*, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1961): 35-36.

83 Kemal Çeçen, “Türkiye’de Zeytincilik”, *Zeytin Meslek Dergisi* 7, (1961): 37-38.

İtalyan ilim adamı Pantenelli'nin zeytincilik alanında gerçekleştirmiş olduğu çalışmaları aktararak, Türk zeytincilerinin zeytin tarımı ile ilgili yapmış olduğu hatalı uygulamalara değinmiş ve bu konuyla ilgili uyarılarda bulunmuştur. Buna yönelik uyarılardan en fazla öne çıkanı hemen hemen her sene binlerce zeytin ağacının budama işlemi esnasında özensizce yakılan çalı ateşlerinden kaynaklı olarak alev alması ve bu durum neticesinde bütünüyle yahut kısmen yanmasıdır. Bu esnada bazı zeytinliklerdeki alevlerin arttığı ve genel yangınlara sebep olduğu görülmüştür. Bu durumdan kaynaklanan yangınları önlemek veya bu yangınların etkilerini en aza indirmek amacıyla çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.⁸⁴

Marmara Bölgesi başta olmak üzere zeytin yetiştirilen bölgelerde “Zeytin Baba” olarak bilinen Mehmet Kantar, Marmara Bölgesinde ilk defa çekirdekten zeytin fidanı yetiştirmiştir. Daha sonraki yıllarda Bursa'nın Gemlik semtinde çimlendirip Yalova'da aşılama ve üretim safhasına geçmiştir. Yaptığı çalışmalarla civardaki çiftçinin ihtiyacını karşılamıştır. Bornova Zeytincilik Enstitüsünde ilk kez gövdesiz zeytin fidanı yetiştirerek üretimini yaygınlaştırmıştır.⁸⁵

Enstitünün çalışmaları ve zeytincilik yatırımları kapsamında İzmir'de dağıtılacak olan 300.000 delicenin 245.000 adedi üreticilere teslim edilmiş, geriye kalan 55.000 adedi ise 1965 yılı Ocak ayı sonuna kadar tamamlanmıştır. İzmir'deki sökümlerinde 200 işçi görevlendirilmiş ve nakliye işlerinde 50 deve ve delicelerin köylere intikalinde 5 kamyon kullanılmıştır. Aydın ilinde 260.000 adet delice tespit edilmiş ve kademeli olarak dağıtılmıştır. Çanakkale'de bu miktar 10.000, Balıkesir'de 100.000, Manisa'da 200.000 ve Muğla'da ise 160.000 adet delice program dâhilinde dağıtıma çıkarılmıştır.⁸⁶ 1964 yılında ilk defa zeytincilik yatırım tatbikatı yapılmış ve 50.000 adet bedelsiz yabancı zeytin fidanı dağıtılmıştır. Antalya merkeze bağlı Varsak, Kovanlı ve Ekşili köylerinde zeytin bayramları düzenlenmiştir.⁸⁷ Aynı dönemde Karadeniz Bölgesi zeytinciliğini tetkik etmek amacıyla Samsun, Trabzon ve Artvin illerinin bulunduğu hat boyunca enstitü uzmanı Kemal Çeçen görevlendirilmiştir. Zonguldak, Kastamonu ve Sinop illerinde ise enstitüye bağlı ve iş birliği halinde çalışmalar yürüten Edremit Zeytincilik İstasyonu uzmanı Nuri Altın incelemelerde bulunmuş ve bu konuda raporlar hazırlayarak Tarım Bakanlığına sunmuştur.⁸⁸

1964 yatırım programı kapsamında 1.600.000 adet bedelsiz zeytin fidanı dağıtımı yapılacağı belirtilmişse de bu miktar 231.275 adet zeytin

84 Kemal Çeçen, “Aziz Zeytinciler, Yanlış Yoldayız”, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, 26 (1953): 20-21.

85 O. Tuna, “Marmara Zeytinciliğinin Babası Mehmet Kantar (Zeytinci Baba)”, *Tarım Orman Köy Dergisi*, 107 (1966): 59.

86 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Çalışmaları ve Haberler”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 7.

87 “Antalya Zeytincilik Projesi Hazırlandı”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 10-11.

88 “Karadeniz Zeytinciliği Tetkik Edildi”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 12.

fidanı fazlasıyla 1.831.275 adedi bulmuştur. Enstitü ile teşkilatların özverili çabalarıyla birlikte ülke zeytinciliği önemli bir dönüşüme uğramıştır. 1964 yılı yatırım programında zeytinliklerdeki verimi artırmak için 349.206, zeytinliklerin bakımı için 441.553, zeytin budama kursları için 271.976, zeytin bakım ekiplerinin faaliyetleri için 1.420.911, yabancı zeytinliklerin plantasyonu için 3.653.057, zeytin aşı kalemi dağıtım işleri için 42.000, zeytin fidanı üretimi için 403.000 ve zeytincilikte araştırma çalışmaları için 54.000 liralık harcamada bulunularak zeytincilik yatırımları toplamda 7 milyon liraya yaklaşmıştır. 1965 yılı yatırım programı için yabancı zeytinliklerin plantasyon miktarı 1.151.150 adet olup, buna yönelik faaliyetler için 2.360.000 liralık yatırım ayrılmıştır. 1965 programında ayrıca yabancı zeytinliklerin dikimi için dağıtılacak iller arasında Manisa (190.000), İzmir (172.000), Hatay (120.000), Aydın (119.000), Balıkesir (100.000), Muğla (82.000) ve İçel (75.000) yer almış ve belirtilen bu miktarlara ek olarak 11 il programa alınmıştır.⁸⁹

1965 yılında “İkinci 5 Yıllık Zeytincilik Planı” hazırlanmıştır. Milli Bağ-Bahçe Komitesi Zeytincilik Tali Komitesi 14-19 Haziran 1965 tarihleri arasında enstitüde toplanmıştır. İkinci beş yıllık plan doğrultusunda zeytinciliğin hedef ve gayesinin ne olması gerektiği, bilimsel kurumların yapacakları araştırma-geliştirme konuları ve mali portresinin tayini ve diğer konular üzerinde durulmuştur. Altı gün devam eden toplantıda 63 milyon zeytin ağacı bulunduğu ifade edilmiştir. Zeytincilik teşkilâtı ve araştırma kurumlarının faaliyetleri neticesinde son 15 yıl içinde zeytin ağacı miktarının %11’lik bir artışla 30’dan 63’e çıktığı ve zeytinyağı üretiminde önemli bir artış olduğu üzerinde durulmuştur. Buna göre, enstitü öncülüğünde yapılan araştırma-geliştirme çalışmaları ve zeytincilik teşkilatlarının çalışmaları sonucunda 1945-1948’de 34.400 ton olan zeytinyağı miktarı, 1949-1952’de 50.000 ton, 1953-1956’da 64.400 ton, 1957-1960’da 69.560 ton ve 1961-1964 yılları arasında 100.000 ton şeklinde bir değişim geçirmiş ve ülke ekonomisine katkıda bulunulmuştur. 1962’de 26.482, 1963’te 15.000, 1964’te 2.000 ve 1965 yılının ilk altı ayında 22.000 ton zeytinyağı ihraç edilmiştir. Bu rakamlar, zeytin ve zeytinyağının ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu gösteren en önemli verilerdir.⁹⁰

Beş yıllık plan dahilinde her yıl köylüye 1.5 milyon bedelsiz fidan dağıtılmış, zeytin üreticilerinin teknik bilgi birikimlerini güçlendirecek çalışmalar arasında yer alan demonstrasyonların sayısı artırılmıştır. Bu noktada kurulan demonstrasyon zeytinliklerinin sayısı 20 ile çıkarılmıştır. Her yıl ortalama 200 adet zeytincilikle uğraşan köy ve kasabalarda zeytincilik kurslarının sayısı artırılmıştır. Ayrıca Zeytincilik Enstitüsü öncülüğünde diğer zeytincilik istasyonlarının katkılarıyla iş birliği halinde birçok arazide drenaj

89 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Çalışmaları: Zeytincilik Yatırımları”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 21 (Nisan 1965): 2-3.

90 Süleyman Aksu, “Zeytincilik Çalışmaları”, *Zeytin Meslek Dergisi*, 21 (Nisan 1965): 42-45.

ve toprak muhafaza çalışması yapılmış; örnek zeytinlikler kurulmuştur.⁹¹ 1964 yılı içerisinde zeytinliklerdeki mahsul verimini artırmak amacıyla Tarım Bakanlığı ve FAO teşkilatı tarafından müştereken hazırlanmış program kapsamında Zeytincilik Araştırma Enstitüsü tarafından gübreleme çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda Ege Bölgesi'nin muhtelif bölgelerinde denemelere başlanmıştır. Programa göre, İzmir Bornova'da (2), Menemen'de (1), Torbalı'da (2), Bayındır'da (1), Kemalpaşa'da (2), Dikili'de (1) ve Bergama'da (1) bahçe yer almıştır. Manisa merkezde (1), Akhisar'da (1); Aydın merkezde (1), Söke'de (2); Muğla Milas'ta ise 3 bahçe olmak üzere toplamda 18 yer seçilmiş ve 1964 yılı Ocak ayı içerisinde ilk gübreleme yapılmıştır.⁹²

1964 yılı içerisinde Tarım Bakanlığı tarafından Ege Bölgesi'nde çeşitli yerlerde demonstrasyonlar yapılacağı belirtilmiş ve Zeytincilik Araştırma Enstitüsü bu faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Başlangıçta 26 ilçede yapılması planlan demonstrasyon sayısı Manisa'nın merkez ve Turgutlu ile Balıkesir'in Havran ilçesi de dahil edilerek sayı 30'a çıkarılmıştır. Enstitü, kendi uzmanları başkanlığında bu demonstrasyon faaliyetleri için mıntuka zeytin bakım memurları ve ziraat okullarından mezun olan gençleri ve zeytin kolcularını görevlendirmiştir. Diğer taraftan halkın bu demonstrasyonlara katılım sağlaması için 1962'de başlayan ve başarılı çalışmalara imza atan Menemen ve Kuşadası demonstrasyonlarının tatbikatçıları olan Şaban Çimenser ve Yusuf Örenel'e bu semereli çalışmalarından dolayı mükafat verilmiştir.⁹³

Enstitü gözetiminde 1959 ve 1960 yıllarında İzmir'in Menemen ve Bayındır ile Aydın'ın Kuşadası ilçelerinde ağaçları kurumakta olan zeytin üreticilerinin istekleri doğrultusunda demonstrasyonlar yapılmıştır. Demonstrasyon zeytinliklerinin belirlenmesi ve uygulama aşamasında bizzat enstitü rol oynamıştır. Demonstrasyon için Kontrolör olarak zeytincilik uzmanları Osman Arı, Kemal Çeçen, Cafer Aydemir ve entomolog olarak da Reşat Aysu görevlendirilmiştir. Menemen, Bayındır ve Kuşadası'nda seçilen zeytinliklerde kuruma yüz tutmuş bahçeler seçilmiştir. Yapılan çalışmalarda bahçelerdeki ağaçların kuruma nedenleri üzerinde durulmuş ve üreticilere uygulamalı gösterimlerle mücadele yolları gösterilmiştir. Daha sonra İzmir ilinde merkezdeki ilçeler başta olmak üzere Menemen, Dikili, Foça, Bornova, Torbalı, Tire, Bayındır, Selçuk, Ödemiş, Urla, Seferihisar ve Karaburun'da; Balıkesir'de Ayvalık, Edremit ve Burhaniye'de; Aydın'da merkez ilçeler başta olmak üzere Çine ve Söke'de; Manisa'da Akhisar; Muğla'da Milâs ve Çanakkale'de Ezine ilçelerinde demonstrasyon zeytinlikleri kurulmuştur.⁹⁴

91 Aksu, "Zeytincilik Çalışmaları", 21: 52.

92 İhsan Dikmen, "Zeytinliklerde Gübre Tatbikatı", *Zeytin Meslek Dergisi* 3, 19 (Ekim 1964): 23-24.

93 Süleyman Aksu, "Zeytincilik Çalışmaları", *Zeytin Meslek Dergisi*, 6 (1960): 28.

94 Süleyman Aksu, "Zeytinciliğe Emegi Geçenler", *Zeytin Meslek Dergisi*, 5 (Haziran 1961): 30-31.

Aydın ilinde yapılan demonstrasyon çalışması, Söke ilçesinin Akköy Bucağına bağlı Yenihisar Köyünün Karakuyu mevkiinde Didim plajı karşısında yer alan 500 dekarlık bir alanda yapılmıştır. Yapılan incelemelerde bölgede 250.000 yabancı zeytinlik olduğu tespit edilmiştir. Zeytincilik uzmanı Şevket Dürer rehberliğinde adı geçen yerleşimde 50.000 yabancı zeytin ağacı sökülerek enstitü parsellerine getirilmiştir. 1960 yılında 26.000 adet yabancı zeytin ağacı için bir saha oluşturulmuş ve 6.000 adedi aşılanmıştır. Aynı yıl içinde 75.000 yabancı zeytin ağacından 40.000 tanesine aşı yapılmıştır. 20 kişilik aşı ekibi bu tatbikatta yer almış ve enstitü tarafından yapılan projeye göre, 1961, 1962, 1963 ve 1964 yıllarında 75.000 aşı yapılacağı ve projenin tatbiki sonunda 250.000 adet aşı fidan üreticiye verilmiştir. Projenin 5 yıllık işletme masrafı 270.500, geliri ise 625.000 olmuştur. Mersin’de yapılan demonstrasyonlar iki bölgede yapılmıştır. Biri Erdemli yolunda yer alırken, diğeri ise merkez ilçenin Tece Köyü Sarıasma mevkiinde bulunmaktadır. Erdemli yolunda tespit edilen yabancı zeytinlikte 1959 yılında 9.500, 1960 yılında 26.500, Merkez ilçenin Tece Köyündeki yabancı zeytinliklerde 1961 yılında 103.932 adet ağaç aşılanmıştır. İlk aşılması yapılan 9.500 adet yabancı zeytin ağacı üreticilere dağıtılmıştır. Aşılama işleri kapsamında 103.932 adet yabancı zeytinin 15.500’ü Ege Bölgesi’nden temin edilen *Ayvalık*, *Domat* ve *Memeli* çeşitlerine ait kalemlemlerle, diğeri kısmı ise *Tarsus Sarıulağı*, *yağlık Tarsus Toprak Ulağı*, *Tarsus Yağ Ulağı* çeşitlerinden aşılama yapılmıştır. İzmir’de Karaburun, Çeşme, Urla, Seferihisar, Kemalpaşa, Torbalı, Tire ve Bayındır ilçelerinde son 10 yıl içerisinde verimsiz olan ağaçlara karşı kuraklığa mukavim ve verim gücü yüksek çeşitler aşılanmıştır. Bu surette bölgede yapılan incelemelerde 60.000 ağaca aşı yapılmıştır. Enstitü zeytincilik uzmanı Kemal Arış, bu konuda öncü rol üstlenmiş ve çalışmalar bizzat onun idaresinde gerçekleştirilmiştir. İzmir Toprak-Su Müdürlüğü ile iş birliği halinde projeler yürütülmüş ve İzmir’de toprak açma, teraslama ve zeytinlik tesisi gibi çalışmalar yapılmıştır. Proje kapsamında iki adet zeytinlik tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Zeytinliklerden birinin 6.076 dekar, diğeri ise 60.760 dekar olması hedeflenmiştir. Ancak ilk yıl gerçekleştirilebilen yalnızca 630 ve 6.300 dekar olmuştur. Sonraki yılda ise 5.446 dekar ve 54.460 dekarın tamamlanması planlanmıştır.⁹⁵

Eğitim—Öğretime Dair Çalışmalar

Bornova Zeytincilik Enstitüsü, teknik elemanlar ve bölgedeki zeytin üreticileri için düzenli aralıklarla gübreleme, budama, toprak hafriyatı, hastalıklar ve zararlılar, salamura ve yağcılık konularında kurslar düzenlemektedir. Bu kapsamda enstitü, çiftçilere ve köylülere fidan dağıtımının yanı sıra, dağıtılan fidanların ekim, bakım, aşı ve yetiştirilme yöntemleri hakkında bilgilendirici broşürler sunarak eğitim faaliyetlerini

95 Aksu, “Zeytincilik Çalışmaları”, 6: 29-30.

gerçekleştirmektedir. Ayrıca, kurum idaresindeki teknik personel aracılığıyla, talep edenlere fidan dikim, aşı ve seleksiyon⁹⁶ metotlarını uygulamalı olarak göstermekte ve zeytin bakım memurlarına çeşitli kurslar düzenleyerek bilgi sağlamaktadır. İlgi duyan üreticilere aşı kalemi ve aşı macunu temin edilmekte, yerli ve yabancı zeytinler üzerinde gerçekleştirilen denemeler sonucunda damızlık fidan tedarik edilmekte ve zeytin salamura denemeleri yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, zeytinlerin yağ ve zeytinyağının asit derecelerinin tespit edilmesi gibi hizmetler de sunulmaktadır.

Zeytincilik kursları ilk zamanlarda daha ziyade Bornova Ziraat Mektebi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu konuda 1930’larda birçok etkinlik yapılmış ve zeytin bakım memuru yetiştirilmiştir. Mektep öğrencileri, zeytinliklerin bakım ve budama işlerinde görev almış, halkın elindeki bahçeleri bakımsızlıktan kurtarmıştır.⁹⁷ Zeytincilik Enstitüsü kurulduktan sonra her iki kurum, zeytincilik kurslarına daha çok önem vermiştir. Enstitü uzmanları bir yandan Bornova Ziraat Mektebi’nde öğrencilere ders vermiş, diğer yandan da çeşitli Halkevlerinde düzenlenen kurslara öğretmenlik yapmıştır. Yetiştirilen kursiyerler, Zeytincilik Teşkilâtı içerisinde zeytin bakım memuru, zeytin kolcuları, usta yahut çırak gibi kadrolarla görevlendirilmiştir.

Bu konuda henüz kuruluş aşamasında birçok yörede zeytincilik kursu açılmıştır. 1938 yılında Aydın’da açılan kurs, Ferruh Barlas idaresinde gerçekleşmiştir. Kursu ziraat müdürleri ile ziraat öğretmenleri, fen memurları, zeytin kolcuları ve pek çok köylü katılım sağlamıştır. 15 gün süren kursta köylülerin kurs masrafları köy sandıkları tarafından karşılanmıştır. Kursun teorik dersleri Aydın Halkevi’nde uygulamalı dersler ise bizzat yöredeki çiftçilere ait bahçelerde yapılmıştır.⁹⁸ Aydın’daki kursun ikinci ayağı 27 Mayıs 1938’de gerçekleşmiştir. Kursu Aydın merkez, Çine, Nazilli ve Söke’den pek çok kişi katılım sağlamış, başarılı olan 29 çırak ve 68 ustaya sertifika verilmiştir. İzmir’de yapılan kursta ise 152 çırak ve 438 usta yetiştirilmiştir.⁹⁹

Zeytincilik kurslarının en öne çıkanlarından bir diğeri, 1939 yılında faaliyete geçmiştir. Kursu Gemlik, Karamürsel, Orhangazi, Mudanya ve İzmit bölgelerinden zeytin bakım memurları katılım göstermiştir. Dersler, İtalya’da eğitim almış olan zeytincilik uzmanı Nazım Kılıç tarafından verilmiştir. Eğitimler çoğunlukla uygulamalı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁰ Ziraat

96 Seleksiyon (seçilim), genetik çeşitliliğin yönetilmesi ve istenilen özelliklerin seçilmesi yoluyla gerçekleştirilir. Bu sayede, üreticiler daha yüksek verim, daha iyi kalite ve hastalıklara daha dayanıklı ürünler elde edebilir.

97 Nurullah Kırkpınar, *İzmir Kent Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Bornova Ziraat Mektebi (1922-1955)*, 1. bs., (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020), 154-158.

98 “Aydın’da Köy Kalkınması”, *Anadolu*, 18 Şubat 1938, 9.

99 “Zeytincilik Kurslarında”, *Anadolu*, 27 Mayıs 1938, 2.

100 *Anadolu*, 5 Mart 1939; “Zeytincilik İstasyonu’nda 1 Nisan’da Kurs Açılıyor”, *Anadolu*, 23 Mart 1939; “Zeytincilik Kursu”, *Anadolu*, 6 Nisan 1939; “Karamürsel’de Zeytincilik Kursu”, *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1939, 5.

Vekâletinin zeytincilik kurs programı kapsamında İzmir'deki 4 mıntıka zeytin bakım memurluğu her biri 4 adet olmak üzere 15'er günlük kurslar açılması kararlaştırılmıştır.¹⁰¹ Bu kurslardan biri 21 Şubat 1939'da mıntıka zeytin bakım memuru Nevzat Yılmaz idaresinde gerçekleştirilmiş ve 30 zeytinci sertifika almıştır. Teorik derslerden sonra tespiti yapılan 100 zeytin ağacı üzerinde fenni budama ve tatbikatlar yapılmıştır. Ayrıca 19 budama ustası yetiştirilmiştir.¹⁰² İzmir'deki diğer kurs, 12 Mart 1939'da Alaçatı'da yapılmıştır. Mıntıka zeytin bakım memuru Nevzat Yılmaz, Cumhuriyet Halk Partisi binasında verdiği teorik bilgiden sonra 150 ağaç üzerinde uygulamalı olarak 15 gün süreyle eğitimler vermiş ve 24 zeytinci başarılı olarak sertifika almıştır.¹⁰³

1940 yılında enstitü öncülüğünde ve teşkilâta bağlı zeytin bakım memurları rehberliğinde Bursa'da düzenlenen zeytincilik kursuna toplam 722 kişi katılım sağlamıştır.¹⁰⁴ Enstitüde düzenlenen bir diğer zeytincilik kursu, Nazım Kılıç'ın yönetimi altında 1941 yılında gerçekleştirilmiştir. Kursu, Silifke, Manavgat, Fenike, İskenderun, Manisa, Akhisar, Kırkağaç, Bergama, Menemen, Tire, Ödemiş ve Kemalpaşa bölgelerinden zeytin bakım fen memurları katılım göstermiştir. 10 gün süren eğitim programı boyunca, bu fen memurları bilgi seviyelerini artırma fırsatı bulmuş ve zeytin budama, aşılama, bakım ve hastalıklara karşı mücadele yöntemlerini uygulamalı olarak öğrenmişlerdir. Kursiyerler, öğrendikleri bilgileri kendi köylerine döndüklerinde, o yılın zeytin budama zamanında köylüler için zeytin budama kursları düzenleyerek en güncel bilgileri onlara aktarmışlardır.¹⁰⁵ Bu kurs, 29 Aralık 1941 tarihinde sona ermiş olup kursu başarıyla tamamlayan 10 bölge zeytincilik bakım memuru kursu başarı belgesi alarak ayrılmışlardır. Aralık ayı içinde mezun olan kursiyerlerden bazıları, ertesi yılın ilk aylarında Antakya, Muğla ve Manisa illeri ile İzmir'in ilçelerinde çeşitli zeytin budama kursları düzenlemiştir. Bu kurslara söz konusu illerde zeytin ziraatıyla ilgilenen köylülerin neredeyse tamamı katılmış ve zeytin bakımı, budama teknikleri ile ziraî mücadele yöntemleri hakkında bilgi edinmişlerdir.¹⁰⁶

1939–1940 döneminde enstitü tarafından desteklenen ve Çanakkale Zeytin Bakım Teşkilâtı tarafından açılan “Zeytincilik” kursuna 189 kursiyer katılım sağlamıştır. Aynı yıl içinde Antalya ve İçel'de açılan “Zeytin Budama” kursuna 25 kursiyer katılım sağlamış ve etkinlik sonrasında başarılı olarak sertifika almıştır. Adana'da düzenlenen “Zeytin Budama” kursuna 304 kişi katılım sağlamış ve başarılı olarak mezun olmuştur. Muğla Zeytin Bakım Teşkilatı tarafından düzenlenen “Zeytin Budama” kursunda ise 212

101 “Zeytin Kursları”, *Haber-Akşam Postası*, 27 Ocak 1939, 10.

102 “Urla'nın Ulaşmış Köyündeki Zeytincilik Kursu”, *Son Posta*, 21 Şubat 1939, 5.

103 “Alaçatı'da Zeytincilik Kursu Açıldı”, *Son Posta*, 12 Mart 1939, 5.

104 “Zeytincilik Kursları”, *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1940, 5.

105 “Bornova'da Zeytincilik Kursu Açıldı”, *Yeni Asır*, 21 Sonkânun 1941.

106 “Zeytincilik İhtisas Kursu Bitti”, *Yeni Asır*, 30 Sonkânun 1941.

kişi katılım sağlamış ve sertifika alarak mezun olmuştur.¹⁰⁷ 1941 yılında Zeytincilik Teşkilâtı ile birlikte faaliyet gösteren Bornova Zeytincilik Enstitüsü, 250 köy ve örnek zeytinliklerde üreticilere fenni bakım ve budama ile ilgili bilgiler sunmuştur. Enstitü öncülüğünde başlatılan çalışmalarla zeytin bakım teşkilatlarının aşılama yaptığı delice zeytinliklerindeki ağaç sayısı yıllık 30.000'inin üzerine çıkmıştır. Bu süreçte enstitü, 14.146 adet fidan yetiştirip dağıtımını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, aynı dönem içerisinde düzenlenen 144 farklı kursta 4.554 kursiyerden 2.250'si ustalık, geriye kalan 1.877'si ise çıraklık sertifikası almıştır.¹⁰⁸ 1950–1951 döneminde Ziraat Vekâleti Zeytincilik Teşkilâtı ve Zeytincilik Enstitüsü girişimleriyle ülke genelinde 6 zeytincilik kursu tertip edilmiş ve 137 kursiyer sertifika alarak mezun olmuştur.¹⁰⁹ 1951–1952 döneminde zeytincilik kurs sayısı artırılmış ve bu doğrultuda tertip edilen 29 zeytincilik kursunda 1.073 kursiyer katılım sağlamış ve sertifika alarak mezun olmuştur.¹¹⁰ 1950 yılından itibaren, dört yıllık bir süreçte zeytincilik alanında düzenlenen 172 kurs vasıtasıyla 1.899 usta ve 962 çırak yetiştirilmiştir. Ayrıca 487.864'ten fazla parasız aşı kalemi dağıtılmıştır.¹¹¹ Zeytincilik Enstitüsü İzmir, Aydın, Muğla, İçel, Edremit, Ayvalık, Mudanya ve Gemlik bölgelerinde yabancı zeytinliklerin parselleme ve aşılama çalışmalarına başlamış olup bu çalışmalar sonucunda ülke çapında 120 milyon adet verimli zeytin ağacına ulaşılması planlanan çalışmalar arasında yer almıştır.¹¹²

1958 yılından itibaren Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, Bornova Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü, Bölge Mücadele Reisliği ile İzmir, Aydın, Balıkesir ve Manisa Teknik Ziraat Müdürlüklerinin iş birliği çerçevesinde, zeytincilik faaliyetlerinin yürütüldüğü alanlarda demonstrasyon çalışmalarının gerçekleştirilebilmesi amacıyla zeytincilik kurslarının sayısı artırılmıştır. Kurslarda, bakımsız ve hastalıklı zeytinliklerin bakım ve mücadele işlemleri, belirlenen usullere uygun olarak icra edilmiştir. Söz konusu zeytinliklerin bakım çalışmaları, zeytin üreticileri üzerinde olumlu etkilere yol açmıştır. 1961 yılında, bu kuruluşların Akdeniz, Ege ve Marmara bölgeleri başta olmak üzere uygulamalarına yönelik hazırlanan protokol, Bakanlığın onayına sunulmuştur. Araştırma–geliştirme, ıslah–deneme, üretim–dağıtım ve eğitimsel olarak “demonstrasyon” etkinliğine dayalı faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla bitkinin tüm ayrıntıları hakkında,

107 *Maarif İstatistiği 1939-1940*, 362.

108 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, cilt 25, (25.06.1942), 262; Aynı dönemde Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü tarafından yetiştirilen zeytin fidanları bedelli ve bedelsiz olarak isteklilere dağıtılmış, aşılı fidanlardan zeytin bahçesi tesis eden üreticilere Tarım Bakanlığı'na gerekli yardımlar yapılmıştır. Bkz. *Ziraat Dünyası*, 50-51 (Mart 1954): 1.

109 *Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1950-1951*, 359.

110 *Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1951-1952*, 349.

111 Nedim Ökmen, “Ziraatta Çok Büyük İnkışaflar Kaydedildi”, *Türk Ekonomisi*, 128 (Şubat 1954): 49.

112 Kemal Çeçen, “120 Milyon Zeytin Ağacı İçin Neler Düşünüyoruz?”, *Tarım Dergisi* 1, 4 (1 Eylül 1952): 82; Benlioğlu, *Zeytin*, 14-17.

meyvesinden köküne kadar teknik bilgi edinilmesi gerekliliği vurgulanmış; bu alanda faaliyet gösteren kişilerin mevcut bilgileri kurslarla pekiştirilmiştir.¹¹³

Diğer taraftan enstitüde bilimsel yayın çalışmalarına gereken önem verilmiş ve buna yönelik çalışmalar aksatılmamıştır. Araştırmalarda elde edilen bulgular pratiğe aktarılarak kitapçıklar halinde yayınlanmıştır. Eserler içerik olarak halka yönelik kitapçık ve broşürlerin yanı sıra ülke zeytinciliğine dair raporları da kapsamıştır. Bu noktada 1955 yılında “Türkiye zeytinciliğini kaldırmak maksadıyla toplanan komisyon raporu (64 sayfa)”, 1956’da “Zeytincilikte toprak işleminin şartları nelerdir? (19 sayfa)”, 1956’da “Zeytinlik tesisinde dikkat edilecek esaslar nelerdir? (16 sayfa)”, 1956’da “Zeytin ağacının gübrenmesi (18 sayfa)”, 1956’da “Yeşil zeytin salamura nasıl yapılır? (16 sayfa)”, 1959’da “Zeytin (8 sayfa)”, ve 1963 yılında “Yanlış ve doğru zeytin bakım işleri (48 sayfa)” şeklinde kitapçıklar yayınlanmıştır. Ayrıca 1955’te “FAO Zeytincilik Komitesi 1954 yılı raporu (64 sayfa)”, 1958’de “Kaliforniya’da zeytincilik (48 sayfa)”, 1962’de “Floral gelişme devresinde toprak nemi noksanlığının zeytinin verimliliğine tesiri (12 sayfa)”, 1964 yılında “Zeytincilikte gelişmeler (224 sayfa)”, isimli kitapçıklar tercüme edilerek bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Enstitü personeli tarafından yazılıp Tarım Bakanlığı tarafından yayınlanmış 12 adet eser bulunmaktadır.¹¹⁴

Sonuç

Türkiye’de zeytin yetiştiriciliğinin evrimi, özellikle Zeytincilik Enstitüsü gibi kurumların çabalarıyla önemli dönüşümlere tanık olmuştur. 1940’lı yılların başında gelişim gösteren Zeytincilik Enstitüsü, Türkiye’de zeytin yetiştiriciliğinin ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye’deki zeytin yetiştiriciliğinin 1950’lerden 1980’lere kadar geçirdiği dönüşüm, Zeytincilik Enstitüsünün bilimsel çabaları ve ardından gelen hükümet destekleriyle kayda değer bir değişim geçirmiş, ülkeyi önemli bir zeytin ve zeytinyağı ihracatçısına dönüştürmüştür. Zeytincilikte araştırma–geliştirmeyi baz alarak bilimsel referanslı bir üretim modelini teşvik etmek ve halk arasında yaygınlaştırmak amacıyla kurulan Enstitü, tarımsal modernleşme çabaları doğrultusunda bilimsel tarım yöntemleri ve yenilikçi uygulamaları kolaylaştırmıştır.

Enstitünün diğer zirai mücadele kurumları ile olan bağlantıları, iş birliği ve koordineli çabalarının bir sonucu olarak, Türkiye’deki zeytin ağacı sayısı önemli ölçüde artarak 1950’ye kadar 30 milyona ulaşmıştır. Enstitüdeki ziraat mühendisleri ve tarım bilimcilerinin çalışmaları, çiftçilerin zeytin verimini önemli ölçüde artırmasını sağlayan gelişmiş yetiştirme tekniklerinin temelini oluşturmuştur. İlk başarıların ardından, 1951’den 1960’a kadar olan dönem,

113 Çeçen, “Araştırma-Deneme ve Demonstrasyonlar Üzerine”, 38-41.

114 Aksu, “Zeytincilik Enstitüsü”, 20.

zeytin ağacı popülasyonunun büyümesinde bir başka kritik aşamayı izlemiştir. Bu on yıl boyunca zeytin ağacı sayısı 55 milyona çıkmıştır. Bu sıçrama başarılı tarım uygulamaları, hükûmet desteği ve çiftçilerin zeytin yetiştiriciliğinin ekonomik faydalarına ilişkin artan farkındalığının birleşimine bağlanabilir. Bilimsel zeytin yetiştiriciliğinin ülke sathında genişlemesi, Türkiye'nin önemli bir zeytin ve zeytinyağı ihracatçısı haline gelmesini hızlandırmıştır. Artan üretim kapasitesi, Türkiye'nin uluslararası pazarda etkili bir şekilde rekabet etmesini sağlamıştır. Bu başarı, sürdürülebilir bir tarım endüstrisi yaratarak geliştirilmiş zeytin çeşitlerinin araştırma, geliştirme ve dağıtımına yönelik yapılan stratejik yatırımların doğrudan bir sonucudur.

Enstitüdeki etkili isimler, Türkiye'deki zeytinciliğin gidişatını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Modern tarım uygulamalar doğrultusunda yapılan araştırmalar ve savunular, çiftçilerin eğitilmesine ve güçlendirilmesine yardımcı olmuş; hatta biraz daha öteye gidilerek tarımda bir bilimsel üretim kültürü oluşmuştur. Zeytincilikte önemli bir rol oynayan Ferruh Barlas, Nadir Uysal, Bahri Becer ve Kemal Çeçen gibi zeytincilik uzmanları, en yeni yetiştirme teknikleri ve zararlılarla mücadele konularında bilginin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Katkıları, sürdürülebilir uygulamalar için temel oluşturmuş ve zeytin çiftçileri için ekonomik sürdürülebilirliğini iyileştirmiştir.

Diğer taraftan günümüzde iklim değişikliği tarıma yeni zorluklar sunduğundan, Zeytincilik Enstitüsü gibi kurumların devam eden bilimsel çabaları, yeni zeytin çeşitleri ve sürdürülebilir çiftçilik uygulamaları geliştirmede çok önemli olacaktır. İyileştirilmiş zeytin işleme teknikleri ve yeni pazarlama stratejileriyle değer zincirinin iyileştirilmesi, Türkiye'nin uluslararası zeytin pazarındaki konumunu daha da sağlamlaştıracaktır. Nitekim tarihsel süreçte Zeytincilik Enstitüsü, Türk tarımının çehresini değiştirdiği gibi gelecekteki gelişmeler için de güçlü bir temel oluşturmuştur. Türkiye modern tarımın karmaşıklıklarında yol almaya devam ederken tarihi girişimlerden öğrenilen dersler, zeytin yetiştiriciliği için sürdürülebilir ve müreffeh bir gelecek şekillendirmede hayati önem taşımaya devam edecektir. Öte yandan araştırmaya, sürdürülebilir uygulamalara ve pazar adaptasyonuna sürekli odaklanma, Türkiye'nin zeytin üretiminde küresel lider konumunu sürdürmesini sağlamak için kritik öneme sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi (TDA), Ankara.

II. Resmi Yayınlar ve İstatistikler

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), *Zeytincilik İstatistiği (1936-1942)*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1943).

Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), *Zeytincilik İstatistiği (1936-1944)*, (Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi 1945).

Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), *Zeytincilik İstatistiği (1944-1949)*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1950).

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), *Maarif İstatistiği 1939-1940*, (Ankara: Ulusal Matbaa, 1942).

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), *Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1950-1951*, (Ankara: Biricik Matbaası, 1952)

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), *Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1951-1952*, (Ankara: Akın Matbaacılık, 1953).

T.C. Ziraat Vekâleti, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yay., Seri: A, Takım: 27, 1938).

T.C. Ziraat Vekâleti, *Zirai Bölgeler ve Bunlarda Yapılacak Teşkilat İçin Proje*, Seri: A, Takım: 2, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 25, (23.05.1938).

- TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: F, Cilt: 2, (22.05.1939).
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, Cilt: 25, (25.06.1942).
- TBMM Tutanak Dergisi*, 1951 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Dönem: 9, Toplantı: 1, Cilt: 5, 19.02.1951.
- Ziraat Vekâleti 1955 Mali Yılı Çalışmaları*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Yayınları, 1956).
- Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, 1957).
- Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959*, (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Yayınları, 1960).
- Zirai İstatistik Özetleri: 1941-1962*, (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1963).

III. Araştırma Eserleri

- Barlas, Ferruh, *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi Ticarete Zeytincilik*. (Bursa: Bursa Koza Birliği Yayınları, 1937).
- Barlas, Ferruh, *Zeytinliklerde Sinek ve Güve Kullanılan Âlet ve İlâçlar*. (Bursa: Bursa Koza Birliği Yayınları, 1937).
- Benlioğlu, Nuri, *Zeytin*. (İzmir: Doğanlar Basımevi, 1948).
- Cumhuriyet'in XV. Yılında Türkiye (İzmir)*. 1. Baskı, cilt V, İzzet Öztoprak-Cafer Güler-Murat Karataş-Güneş Şahin, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014).
- Çeçen, Kemal, *Yabanî Zeytin ve Aşı İşleri*. (Ankara: Ege Matbaası, 1957).
- Çeçen, Kemal, *Zeytinlikte (Dikme) Fidan Dikimi ve Bakımı Teknik Prensipleri Üzerine Düşüncelerimiz*. (İzmir: Bornova Zeytincilik Enstitüsü Yayınları 1962).
- Göktaş, Mehmet Ali, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*. (İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları, 1966).
- İyriboz, Nihat, *Zeytin Hastalıkları*. (Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, 1938).
- Kırkpınar, Nurullah, *İzmir Kent Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Bornova Ziraat Mektebi (1922-1955)*. 1. bs., (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020).
- Kırkpınar, Nurullah, *Türkiye'de Zirai Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*. 1. bs., (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2024).

Onart, Yahya Kerim, *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*. (İzmir: Bilgi Matbaası, 1937).

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları, 1938).

Uysal, Nadir, *Zeytin Fidanı Dikim ve Bir Yıllık Bakımı Tarifnamesi*. (İzmir: T.C. Ziraat Vekâleti Zeytincilik İstasyonu Yayınları, Numara: 1, Ege Basımevi, 1942).

IV. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Çiftlik

Haber-Akşam Postası

Hâkimiyet

Halkın Sesi

İktisadi Yürüyüş

Koruma

Kurun

Son Posta

Son Telgraf

Tomurcuk

Türkiye Ziraat Gazetesi

Türk Ekonomisi

Ulus

Yeni Asır

Zeytin Meslek Dergisi

Ziraat Dünyası

Ziraat Dergisi

Ziraat ve Ticaret Gazetesi

V. Makaleler

- Akman, Kemal, “Zeytin Güvesi (*Prays oleaellus*)ne Karşı Yeni Mücadele Metodu Üzerinde Araştırmalar.” *Tomurcuk* 6, 72 (Aralık 1957): 8-9.
- Aksoy, Cemal, “İzmir Bölgesinde 1954 Yılında Yapılan Mücadele İşleri.” *Tomurcuk* 4, 41 (11 Mayıs 1955): 10-11.
- Aksu, Süleyman, “Arkadaşlarımı Arıyorum.” *Zeytin Meslek Dergisi* 5, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 1961): 24-25.
- Aksu, Süleyman, “Haberler.” *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Aralık 1960): 10.
- Aksu, Süleyman, “Zeytinciliğe Emeği Geçenler.” *Zeytin Meslek Dergisi* 5, (Haziran 1961): 30-31.
- Aksu, Süleyman, “Zeytinciliğe Emeği Geçenler.” *Zeytin Meslek Dergisi*, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 1961): 27-28.
- Aksu, Süleyman, “Zeytinciliğe Emeği Geçenler.” *Zeytin Meslek Dergisi* 1, 6 (1960): 31-33.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Bibliyografisi: Zeytinliklerde Araştırma-Deneme ve Demonstrasyonlar Üzerine Görüşlerimiz.” *Zeytin Meslek Dergisi* 3, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1960): 42-43.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Bibliyografisi.” *Zeytin Meslek Dergisi*, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1961): 34-35.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Bibliyografisi.” *Zeytin Meslek Dergisi*, (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 1961): 35-36.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Bibliyografisi.” *Zeytin Meslek Dergisi*, 4 (İstanbul: Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti): 44-45.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Çalışmaları ve Haberler: Zeytincilik Yatırımları.” *Zeytin Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 7.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Çalışmaları ve Haberler.” *Zeytin Meslek Dergisi*, 20 (Ocak 1965): 7.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Çalışmaları: Zeytincilik Yatırımları.” *Zeytin Meslek Dergisi*, 21 (Nisan 1965): 2-3.

- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Çalışmaları.” *Zeytin Meslek Dergisi* 3, 21 (Nisan 1965): 42-45.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Çalışmaları.” *Zeytin Meslek Dergisi* 1, 6 (1960): 28.
- Aksu, Süleyman, “Zeytincilik Enstitüsü.” *Zeytin Meslek Dergisi*, 19 (Ekim 1964): 13.
- Aysu, Reşat, “Zeytin Sineği.” *Tomurcuk* 6, 6 (Mart 1957): 15-19.
- Aysu, Reşat ve Akman, Kemal, “Zeytin Sineğine (*Dacus oleae*) Karşı Mücadele Metotları Üzerinde Araştırmalar.” *Tomurcuk* 7, 76 (Nisan 1958): 8-9.
- Baysal, Mevlüt, “Ziraat Müesseselerimizi Tanıyalım: İzmir-Bornova Zeytincilik İstasyonu.” *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 26 (16 Ekim 1944): 36-38.
- Becer, Bahri, “Zeytincilik ve Zeytinyağcılık.” *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 30 (Aralık 1944): 129.
- Çeçen, Kemal, “120 Milyon Zeytin Ağacı İçin Neler Düşünüyoruz?.” *Tarım Dergisi* 1, 4 (1 Eylül 1952): 82.
- Çeçen, Kemal, “Aziz Zeytinciler, Yanlış Yoldayız.” *Türkiye Ziraat Mecmuası*, 26 (1953): 20-21.
- Çeçen, Kemal, “Türkiye’de Zeytincilik.” *Zeytin Meslek Dergisi* 7, (1961): 37-38.
- Çeçen, Kemal, “Zeytinlikler Üzerine Düşündüklerimiz.” *Çiftlik*, 78 (Ekim 1966): 28-29.
- Dikmen, İhsan, “Zeytinliklerde Gübre Tatbikatı.” *Zeytin Meslek Dergisi* 3, 19 (Ekim 1964): 23-24.
- Gürsel, Mustafa, “İzmir Zeytin Çeşitleri.” *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 107 (Ocak 1949): 6-10.
- İyriboz, Nihat, “Zeytin Hastalıkları.” *Tarım-Ziraat Gazetesi*, 9 (1 Nisan 1939).
- Kırkpınar, Nurullah, “Bereketli Topraklarda “Üretmek” ve “Paylaşmak”: İzmir’de Zeytin-Zeytinyağı Üretimi İle Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1938).” *Şehir, Kültür ve Medeniyet: Çaka Bey’den Günümüze İzmir*: cilt II, 1. bs., (İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, 2022).
- Ökmen, Nedim, “Ziraatta Büyük Gelişmeler.” *Hâkimiyet*, 8 Şubat 1954, 2.
- Ökmen, Nedim, “Ziraatta Çok Büyük İnkısaflar Kaydedildi.” *Türk Ekonomisi*, 128 (Şubat 1954): 49.

- Özeren, Mehmet, “Bursa’da Zeytin Güvesi Çiçek Devresine Karşı Uçakla Mücadele.” *Koruma* 1, 3 (Ağustos 1960): 8-9.
- Özeren, Mehmet, “Zeytin Sineği (Docus Oleae).” *Koruma* 1, 9 (1961): 27-28.
- Özkaya, Mücahit Taha, Ergülen, Erkan, Ülger, Salih ve Özilbey, Nejat, “Genetic and Biologic Characterization of Some Olive (Olea Europaea L.) Cultivars Grown in Turkey.” *Tarım Bilimleri Dergisi* 10, 2 (2004): 231–236.
- Özyiğit, Muhip, “Memleketimiz Zeytinyağı İstatistikleri Üzerinde Bazı İncelemeler.” *Zeytin Meslek Dergisi* 1, (Tarih yok): 8-11.
- Tataç, Ziya, “Olaylara Bakış: Şubat 1954, Ziraat Ekonomisi.” *Türk Ekonomisi*, 12, 130 (Nisan 1954): 119.
- Tuna, O., “Marmara Zeytinciliğinin Babası Mehmet Kantar (Zeytinci Baba).” *Tarım Orman Köy Dergisi*, 107 (1966): 59.
- Uysal, Nadir, “Cumhuriyetin Yirminci Yıl Dönümünde İzmir Zeytincilik İstasyonunun Durumu.” *Ziraat Dergisi* 4, 44-45 (Eylül-Ekim 1943): 42.
- Uysal, Nadir, “Ziraat Kurumlarımız Ne İşler Görürler: İzmir Bahçe Kültürleri (Zeytincilik İstasyonu)’nun Yapmakta Olduğu İşler.” *Ziraat ve Ticaret Gazetesi* 92, (Ekim 1947): 323.
- Üzümeri, Ekrem, “Zeytin”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1954), 10: 264.
- Üzümeri, Ekrem, “Zeytincilik İstasyonu”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1954), 10: 265.
- Üzümeri, Ekrem-Becer, Bahri, “Zeytinyağı”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1954), 10: 267.
- Yazman Selim, Cavid, “Zeytinyağcılığımız”, *İktisadi Yürüyüş* 3, 28 (1 Şubat 1941): 7.

VI. Tezler

- Mert, Hasan. “Sosyal, Siyasal ve İktisadi Yönleriyle Bornova 1923-1981.” Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2002.

EKLER

EK I:

Ferruh Barlas

Bahri Becer

Nadir Uysal

Kaynak: *Son Posta*, 18 Haziran 1935, 12; *Zeytin*, Sayı: 5, (Haziran 1961); *Zeytin*, Sayı: 6, (1960): 31-32. *Zeytin*, Sayı: 4, (1960): 44-45.

EK II:

Bornova Zeytincilik Enstitüsü tarafından düzenlenen “Zeytincilik Kursları”.

Kaynak: *Çiftlik*, Yıl: 9, Sayı: 104, (Aralık 1968): 26;

“Urla Ulaşış Köyü Zeytincilik Kursu”, *Son Posta*, 21 Şubat 1939.

Extended Abstract

The olive and olive cultivation sector, which has historically held an important place in Anatolia, has not remained merely an area of agricultural production; it has also been a factor that directly influences industry, the economy, and social structure. While olives are a source of livelihood for people living in rural areas, they have also become an important investment area that generates profits for entrepreneurs. Olive and olive oil production has contributed to economic and social transformations in Anatolia by creating a network of interactions stretching from rural areas to cities and from agriculture to industry. With the proclamation of the Republic, olive cultivation gained special importance as part of modernisation efforts in the agricultural sector in Türkiye.

During the Atatürk era, olive experts from Italy were invited to Türkiye to facilitate scientific and technical developments in this field, and Turkish students were sent abroad to receive training in this area. During this period, new olive groves were established in various regions, and existing wild olive trees were grafted to make them productive. The concrete results of these efforts in the field of olive cultivation became apparent in a short time. In 1934, the number of olive trees in Türkiye was 26 million, but thanks to the efforts led by the Bornova Olive Institute, this number increased to 30 million by 1950. Between 1951 and 1960, the number of olive trees continued to grow, reaching 55 million. During the planned development period, olive cultivation was supported more systematically; approximately 2 million olive trees were grafted and distributed to the public in 1964, and by 1969, the total number of trees had reached 74 million. Between 1970 and 1980, despite the general economic stagnation and lack of investment in Türkiye, the number of olive trees increased to 81 million. As a result of these long-term and conscious efforts, Türkiye has become a country that not only produces for its own domestic consumption but also for foreign markets, exporting olives and olive oil since the 1950s. Olive cultivation has thus retained its importance as both a traditional value and a part of development strategies for Turkish agriculture and economy.

The Bornova Olive Research Institute is one of the most established

and pioneering institutions in the field of olive cultivation in Türkiye. Founded in 1937 in the Bornova district of Izmir under the name ‘Olive Station,’ the Institute has been working since its inception to develop olive cultivation, increase productivity, and promote quality production techniques. Initially focusing on seedling production and orchard cultivation, the institution gradually expanded its scope of activities, becoming a significant centre of knowledge and expertise through scientific research, education, and technical support services for producers. In 1950, with the incorporation of the Turkish Olive Organisation, it adopted the name ‘Olive Institute’ and took on a research-oriented structure. During this period, comprehensive research was conducted in many areas, including olive cultivation, pest control, variety improvement, soil and leaf analysis, irrigation and fertilisation techniques. Starting in the 1970s, through collaborations with international organisations (FAO, UNDP, etc.), the Institute’s technical infrastructure was strengthened; laboratories were established, training centres were opened, and genetic material banks were created.

The Institute plays an active role not only in production and research, but also in many critical areas such as the conservation of olive genetic resources, geographical indication studies, sustainable agricultural practices, and producer training. It has played a pioneering role in the registration and adaptation studies of numerous olive varieties spread across different regions of Türkiye, particularly contributing to the development of new techniques that enhance the productivity and economic value of olive groves. Additionally, through applications such as analytical studies aimed at improving olive oil quality, sensory evaluation (tasting panel) training, and the provision of certified seedlings, it has become a reliable reference point for both academic circles and producer organisations. In this regard, the Bornova Olive Research Institute continues to be a leading centre in the production of knowledge and technology in olive cultivation, not only at the national level but also across the Mediterranean region.

Today, global climate change is creating serious uncertainties and challenges in agricultural production systems; factors such as rising temperatures, changes in rainfall patterns, drought, declining soil fertility and the spread of harmful organisms are threatening the sustainability of agriculture. This situation is even more pronounced in climate-sensitive, long-lived agricultural products such as olive cultivation. In Türkiye, which is located in the Mediterranean climate zone, olive production is at risk both ecologically and economically. In this context, scientific research and development institutions such as the Bornova Olive Research Institute have gained strategic importance. Since the founding of the Republic, these types of institutions have contributed to the development of olive cultivation. Today, they not only work to increase productivity but also develop olive

varieties that are resistant to climate change, create drought-resistant agricultural techniques, and encourage producers to adopt sustainable agricultural practices. The development of new olive varieties is a critical step not only in terms of improving product quality and yield, but also in terms of enabling agricultural production to adapt to the climate crisis. In addition, sustainable farming practices ensure both the long-term fertility of the soil and the balanced use of environmental resources (water, energy, biodiversity). Therefore, these research efforts led by scientific institutions are not only increasing producers' income security but also making Türkiye's agricultural production system more resilient and sustainable. Such efforts have become not only an economic necessity but also an ecological imperative.